

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

Методика викладання музичної літератури
Педагогічна практика з музичної літератури

Програма
для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I–II рівнів акредитації

Спеціальність „Музичне мистецтво”
Спеціалізація „Теорія музики”

Київ – 2012

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

**МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ
МУЗИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

**ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА
З МУЗИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Програма
для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I–II рівнів акредитації

Спеціальність “Музичне мистецтво”
Спеціалізація “Теорія музики”

Київ – 2012

Видання здійснено на замовлення Державного методичного центру
навчальних закладів культури і мистецтв України

*Рекомендовано на засіданні Методичної ради
Дрогобицького державного музичного училища ім. В. Барвінського
(протокол від 14.03.2011 р.)*

Укладач:

Бодак Я. А. — викладач-методист Дрогобицького державного музичного училища ім. В. Барвінського, член Національної спілки композиторів України

Рецензенти:

Козаренко О. В. — доктор мистецтвознавства, професор, декан факультету культури і мистецтв Львівського Національного університету ім. І. Франка

Стельмашук Р. С. — кандидат мистецтвознавства, доцент Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка

Грбар Л. В. — викладач-методист Івано-Франківського державного музичного училища ім. Д. Січинського, член Національної спілки композиторів України

Відповідальна за випуск Ремезова Г. Д.

Методика викладання музичної літератури.

Педагогічна практика з музичної літератури : програма

для вищих навчальних закладів культури і мистецтв / уклад.:

Я. А. Бодак. — Київ ; Вінниця, 2012. — 68 с.

ПП “Нова Книга”, 21029, м. Вінниця, вул. Квятека, 20

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 2646 від 11.10.2006 р.

Тел. (0432) 52-34-80, 52-34-82. Факс 52-34-81

E-mail: new_book@mail.ru / www.novaknyha.com.ua

© Бодак Я. А., 2012

© Державний метод. центр навч. заклад.
культ. і мистецтв України, 2012

ВСТУП

Упродовж майже півстоліття в Україні, як і в інших союзних республіках колишнього Радянського Союзу, діяла програма “Методика преподавания музыкальной литературы”, укладена А. І. Лагутіним, відомим російським педагогом, заслуженим діячем мистецтв РФ, заслуженим учителем РФ, викладачем Академічного музичного училища при Московській державній консерваторії ім. П. І. Чайковського, автором підручника “Методика преподавания музыкальной литературы в детской музыкальной школе”, багатьох праць, що стосуються методики викладання музичної літератури у початковій ланці професійної музичної освіти. У новій редакції ця програма діє у Російській Федерації й зараз.

Цим же автором була укладена і програма з музичної літератури для ДМШ, яка передбачала вивчення зарубіжної та російської музичних літератур з додаванням незначної кількості годин на вивчення національних музичних літератур у союзних республіках колишнього Радянського Союзу. Щоправда, союзна програмою з музичної літератури для ДМШ у той час передбачалось вивчення лише шести (!) зарубіжних композиторів — Баха, Гайдна, Моцарта, Бетховена, Шуберта, Шопена. Решта ж часу відводилась на вивчення російської музики.

Тобто знайомство учнів музичних шкіл із зарубіжною музичною літературою зупинялось на першій половині ХІХ століття.

Із здобуттям Україною незалежності постала нагальна потреба у створенні нових програм, посібників та підручників не тільки для початкової, але й середньої та вищої ланок музичної освіти. У нових програмах (“Зарубіжна музична література”, 2001, “Українська музична література. Світова музична література: Розгорнутий тематичний план для початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів”, 2003, і “Українська та зарубіжна музичні літератури”, 2008), для музичних шкіл, музичних відділень початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів (шкіл естетичного

виховання), виданих Державним методичним центром навчальних закладів культури і мистецтв України Міністерства культури і туризму України значно розширено коло передбачених для вивчення тем як зарубіжної, так і української музичних літератур, усунуто диспропорції щодо кількості годин на їх вивчення. Однак програми з методики викладання музичної літератури для музичних училищ, яка б відповідала цим нововведенням, ще не створено.

У запропонованій нижче Програмі автор намагався заповнити цю прогалину, використавши основні положення Програми А. І. Лагутіна, що не втратила своєї актуальності в наш час, переробивши та доповнивши її до потреб діючої нині програми “Українська та зарубіжна музичні літератури” для музичних шкіл, музичних відділень початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів (шкіл естетичного виховання).

Методика

Денна форма навчання
Всього: 135 годин
Групових: 74 години
Самостійних: 61 година

Заочна форма навчання
Всього: 135 годин
Групових: 40 годин
Самостійних: 95 годин

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Предмет “Методика викладання музичної літератури у Початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах культури і мистецтв України” за спеціальністю “Музичне мистецтво” (спеціалізація “Теорія музики”) є складовою частиною професійної підготовки студентів. Вона передбачає теоретичне засвоєння курсу методики викладання і формування навичок застосування отриманих знань у педагогічній праці в обсязі, необхідному для подальшої практичної діяльності випускників училища як викладачів музичної літератури у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах (ПСМНЗ).

Поряд із засвоєнням методики і набуттям деякого досвіду викладання музичної літератури до завдань предмета входить виховання у майбутніх викладачів інтересу до педагогічної і музично-просвітницької діяльності, потреби у постійному поповненні своїх знань і вдосконалення професійної майстерності.

Вивчення предмета “Методика викладання музичної літератури у ПСМНЗ” у тісному зв’язку з предметом “Основи психології та педагогіки” ґрунтується на положеннях загальної та музичної дидактики і передового педагогічного досвіду. Засвоєння теорії вивчення буде більш успішним за умови відвідування студентами уроків досвідчених викладачів і своїх старших товаришів.

Зміст курсу методики визначається змістом шкільного предмета “Українська та зарубіжна музичні літератури”, формами роботи на уроках і методологією навчання. На заняттях з курсу методики студенти повинні отримати уявлення про завдання музичної літератури в музичній школі та її зв’язки з іншими предметами навчального плану, ознайомитись із програмою курсу, її змістом і структурою, навчитись планувати педагогічний процес. Окрім того, вони мають набути практичних навичок із розбору музичних творів на шкільних уроках, засвоїти деякі особливості викладання окремих тем програми і вивчення конкретних музичних творів.

Основна форма уроків з методики — навчальна лекція, під час якої викладач подає головні відомості про предмет із врахуванням рівня знань і музичного досвіду студентів. Виклад теорії вивчення повинен поєднуватись із показом практичних прийомів педагогічної роботи, а також із спостереженнями студентів під час відвідувань уроків і проходження практики в школі.

Низку конкретних питань рекомендується опрацювати на семінарських заняттях, де студенти могли б продемонструвати знання і розуміння різних методичних положень.

З метою визначення у студентів повноти і міцності знань, уміння застосовувати отримані знання на практиці, навчальним планом передбачено іспит (див. додаток № 3). Незалежно від нього, за кожен семестр ставиться підсумкова оцінка успішності на основі точного обліку знань.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МУЗИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ЗМІСТ ПРЕДМЕТА

Вступ

Основні поняття з курсу “Основи педагогіки музичної школи”: педагогіка, дидактика, музична педагогіка, музична освіта і музичне виховання, система музичної освіти і виховання в Україні. Мета і завдання початкової музичної освіти. Складові, обсяг і системність початкової музичної освіти. Навчальний план, навчальна програма, міжпредметні зв’язки. Процес навчання, принципи музичного навчання і навчально-виховний процес у ПСМНЗ, засоби навчання. Положення про ДПСМНЗ Міністерства культури і туризму України, принципи керівництва навчальним закладом, органи державного управління освітою й вихованням. Педагогічні й службові обов’язки викладача. Педагог як вихователь, дидактичні функції викладача, педагогічна майстерність, підвищення кваліфікації викладачів, їх самоосвіта. Взаємозв’язок музичного виховання й загального розвитку, тижневий режим учнів, навчальна дисципліна, естетичне середовище у сім’ї, музично-просвітницька діяльність ПСМНЗ. Визначення поняття “методика”, методика й інші педагогічні дисципліни. Розкриття методики викладання музичної літератури як галузі музично-педагогічних знань про закономірності викладання музичної літератури, її засвоєння учнями та їх виховання у процесі вивчення предмета. Зв’язок методики з педагогічною і виробничою практикою. Методика викладання музичної літератури як педагогічна дисципліна, що розглядає завдання, зміст, методи й організаційні форми навчання предмета.

Тема 1. Предмет і завдання курсу музичної літератури у ПСМНЗ, його зміст. Планування педагогічного процесу

Призначення музичної літератури у системі початкової музичної освіти, її провідна роль у різнобічному і гармонійному музично-

естетичному розвитку учнів, у формуванні їх художнього смаку та набуття пізнань у музичному мистецтві. Відповідність завдань музичної літератури меті й завданням початкової музичної освіти.

Умови музичного розвитку дітей у ПСМНЗ. Невідповідність між уповільненим формуванням у повсякденній праці виконавських навичок і випереджаючими можливостями сприйняття музики, що розвиваються під дією навколишнього звукового середовища. Об'єктивна необхідність залучення дітей та підлітків до кращих творів різних музичних жанрів і стилів, до виконавської майстерності видатних артистів та музичних колективів. Значення “серйозної” музики у духовному розвитку школярів.

Музична література як навчальна дисципліна для підлітків. Особливості підліткового віку та їх вияву в навчально-пізнавальній діяльності, період “естетичної кризи”.

Музична література у системі дисциплін навчальних планів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів. Вияв і реалізація міжпредметних зв'язків у навчальному процесі. Слухова природа навчальної діяльності учнів на уроках музики з різних предметів, розвиток слуху у процесі слухання музики, її виконання і спеціальних вправ (сольфеджіо). Організація комплексного впливу музики на учнів з метою підвищення його ефективності.

Обумовленість змісту предмету метою і завданнями початкової музичної освіти й тієї ролі, яка відводиться у ній музичній літературі, її пізнавальне значення. Вияв у процесі вивчення предмета зв'язків музичного мистецтва з життям людей, його соціальних функцій.

Синтезуюча природа музичної літератури як навчальної дисципліни. Її зміст: музика, представлена зразками різних жанрів народного і класичного мистецтва XVIII — XX століть, знання про музику з галузі її теорії, історії і музичної практики, а також музичні уміння й навички (способи музичної діяльності). Художня довершеність, відповідність завданням виховання і вимогам музичної дидактики як основні критерії вибору творів для прослуховування й вивчення. Диференціація знань про музику на інформативні та понятійні

для правильної організації педагогічного процесу і навчально-пізнавальної діяльності учнів. Значення практичних умінь в оволодінні основами музичної культури. Естетичне сприйняття музики та уміння розповісти про явища музичного мистецтва — способи музичної діяльності, які формуються у процесі вивчення музичної літератури. Засвоєння змісту предмета як мета навчання і як засіб загального і музичного розвитку учнів.

Навчальна програма з предмета як нормативний документ, що визначає завдання навчання і встановлює його конкретний зміст у чіткій дидактичній системі та дає рекомендації з організації занять і методики навчання. Обсяг змісту шкільної музичної літератури, що визначається кількістю й рівнем складності навчального матеріалу, який має бути засвоєний у відведений для цього час. Критерії оптимального обсягу змісту навчальної дисципліни.

Групування матеріалу у розділи і теми як основа системності змісту предмета. Поєднання у побудові курсу музичної літератури історичного і дидактичного принципів організації навчального матеріалу, його лінійне розгортання і елементи концентризму у засвоєнні основних понять курсу.

Основні розділи навчальної програми: пояснювальна записка, мета і основні завдання навчального предмета, характеристика структури курсу, побудова та зміст курсу: методологічні засади і методичні рекомендації, особливості організації навчально-виховного процесу, рекомендації щодо організації та проведення контрольних заходів і випускного іспиту з предмета, організація обліку успішності та критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, тематичний план, виклад курсу за роками навчання з приблизним розподілом навчального матеріалу по уроках.

Творчий підхід до реалізації навчальної програми у конкретних умовах із врахуванням кваліфікації і особистого досвіду викладача.

Основні вимоги до планування педагогічного процесу. Призначення перспективного планування, порядок укладання календарно-тематичних планів, їх зміст. Робочі плани викладача як один

із засобів організації педагогічної праці. Основні етапи та конкретний зміст підготовки викладача до уроків.

Тема 2. Організація навчального процесу.

Урок музичної літератури та його особливості

Груповий урок як основна форма навчальної роботи. Комплектування груп (не більше 10 учнів). Керівна роль вчителя на уроці й активність учнів у засвоєнні змісту матеріалу. Повторення пройденого на попередньому уроці, вивчення нового матеріалу, прослуховування музики, закріплення знань і визначення домашнього завдання як основа структури уроку. Загальнодидактичні та спеціальні вимоги до уроку музичної літератури. Система уроків.

Вивчення нового матеріалу в класі

Провідна роль на уроках музичної літератури усного викладу навчального матеріалу викладачем, вивчення музичних творів та їх прослуховування.

Поняття про словесні методи навчання, що застосовуються на заняттях з музичної літератури. Широке використання методу пояснення як доказової форми викладу при розборі музичних творів і висвітлення складних питань програми. Пояснення нових музичних понять і спеціальних термінів, незнайомих слів, назв.

Пошук нових знань у діалозі вчителя з учнями, що розкриває зміст навчального матеріалу. Активна роль учнів у бесіді. Опора на їх знання, спостереження. Пошукова бесіда як один із методів проблемного навчання.

Значення слова як найважливішого джерела знань. Потреба роботи над удосконаленням усної мови викладача.

Можливі форми відображення змісту уроку в зошитах учнів. Використання класної дошки для фіксації назв творів, музичних термінів, деяких дат, прізвищ, складних для написання й запам'ятовування слів та словосполучень. Допомога учням у роботі з навчальною літературою, що містить нотні приклади.

Наочні методи навчання: демонстрація музики (слухова наочність), робота з нотним текстом, використання зображальних ілюстрацій і графічних видів наочності (зорова наочність).

Прослуховування музики — джерело художніх вражень. Обов'язкове прослуховування творів, призначених для вивчення. Виконання музики (фортепіано, спів) та її відтворення за допомогою технічних засобів, їх дидактичні особливості у музичному навчанні.

Спостереження за музикою по нотах як засіб виховання слухової уваги, розвитку зорової пам'яті на нотний запис та вміння орієнтуватись у тексті музичного твору. Основні види навчальної роботи з нотним текстом на уроках музичної літератури, її методична основа.

Зображальні ілюстрації як одне із джерел знань, що показує явища музичного мистецтва в їх життєвих зв'язках і допомагає у засвоєнні змісту творів (театральних, вокальних і програмно-інструментальних), їх деяких жанрових особливостей (наприклад, виконавські склади). Використання відеокасет.

Графічні зображення побудови музичних творів, схема періодизації життєвого шляху композиторів як своєрідні “опорні сигнали”, що містять інформацію у згорнутому вигляді і полегшують її запам'ятовування.

Формування й розвиток способів музичної діяльності (умінь і навичок) за допомогою практичних (репродуктивних) методів навчання. Організація діяльності учнів зі сприйняття музики та її аналізу. Навчання умінню викладати свої враження про музику, пояснюючи її зміст і виражальні засоби.

Домашні завдання та позакласне спілкування з музикою

Самостійна домашня робота учнів за завданням учителя, її значення як складової частини процесу навчання. Взаємозв'язок класної й домашньої роботи. Потреба систематичних домашніх завдань для всіх учнів. Закріплення пройденого у класі — основне

призначення самостійної роботи з музичної літератури. Повторення пройденого. Робота учня з підручником. Засвоєння тексту, його переказ, відповіді на запитання, програвання чи проспівування й запам'ятовування нотних прикладів. Виконання практичних завдань. Інші можливі види домашніх завдань, їх обсяг.

Розвиток мислення, пам'яті, удосконалення практичних умінь під час виконання домашніх завдань. Значення інтересу і творчого підходу у самостійній роботі учнів. Подолання труднощів та самоконтроль. Навчання виконанню домашнього завдання. Перевірка завдань

Спілкування з музикою у позаурочний час як важливий засіб, що сприяє різнобічному музичному розвитку учнів, розширенню їх кругозору і стимулюванню творчо активного ставлення до явищ музичного мистецтва. Можливі види позакласної роботи з музичної літератури. Залучення учнів до систематичного слухання музики в концертах, по телебаченню, аудіо- та відеозаписах.

Здійснення педагогічного контролю у навчальному процесі

Результат навчання як об'єктивний показник якості навчального процесу, його вияв шляхом контролю за засвоєнням змісту навчального предмета. Контроль як один із засобів управління навчальною діяльністю учнів.

Основні функції педагогічного контролю, його об'єкти. Критерії перевірки й загальнопедагогічні вимоги до неї. Виховна роль оцінки. Поточні, семестрові й підсумкові оцінки. Система обліку успішності та її документація.

Види контролю. Дидактичний зміст індивідуальної та фронтальної перевірки знань і умінь. Особливості опитування учнів з музичного матеріалу курсу. Можливі види письмової перевірки знань.

Організація контролю. Поточний і періодичний (узагальнюючий) контроль. Зміст і можливі форми контрольних уроків та підсумкової перевірки засвоєння змісту предмета: тестування, анке-

тування, письмові контрольні роботи в ігровій формі, музична вікторина, усне опитування, реферат, інші форми, випускний іспит.

Тестування. Здатність за допомогою тестування швидко оцінити рівень фактологічних та понятійно-термінологічних знань учнів. Його можливе застосування для усіх тем початкового курсу вивчення предмета.

Анкетування як більш складна форма контролю (контрольного уроку). Відсутність варіативності відповідей і мобільність анкетування. Можливість його проведення упродовж усього курсу викладання музичної літератури. Обсяг питань, зміст і рівень складності анкетування. Їх визначення матеріалом опитування та віковими особливостями учнів.

Недоліки тестування та анкетування (не сприяють розвитку мовних навичок учнів).

Письмові контрольні роботи в ігровій формі. Розв'язання кросвордів, ребусів, заповнення таблиць тощо.

Музична вікторина як обов'язкова форма контролю (контрольного уроку) упродовж усього курсу викладання предмета. Функції вікторини. Вікторина як єдиний засіб закріплення і перевірки слухового досвіду учнів. Виявлення за допомогою вікторини знань конкретних музичних творів, умінь учнів розрізняти на слух звучання вокальних та інструментальних тембрів, визначень жанру твору, регістрових, темпово-динамічних та фактурних особливостей композиції.

Особливості застосування вікторини в початковому курсі. Перевірка слухових уявлень, не пов'язаних із визначенням конкретного твору та його автора.

Подальше використання вікторини. Дотримання учнями певного стандарту в оформленні відповіді: композитор (прізвище, ініціали), повна назва твору та його жанр, фрагмент твору (частина, дія), конкретний номер із зазначенням жанру (аріозо, хор, тема головної партії), тональність (обов'язково для сонатної форми; в інших випадках — на розсуд викладача). Добір до вікторини найяскравіших

і найважливіших фрагментів музичного твору. Оптимальна кількість номерів вікторини, що визначається матеріалом теми.

Усне опитування як провідна і найбільш складна форма контролю. Систематичність проведення усного опитування з постійним підвищенням вимог щодо актуалізації фактологічних і понятійних знань учнів, активізації пам'яті, логіки, мовлення, асоціативності. Можливість проведення опитування в ігровій формі (у початково-му курсі).

Реферат як необов'язкова, але рекомендована форма контролю для учнів, які мають намір продовжувати мистецьку освіту.

Інші форми. Письмова або усна характеристика творів з репертуару учня за фахом, творча письмова робота тощо.

Випускний іспит. Його проведення, як правило, у письмовій формі і побудова переважно з двох частин — музичної вікторини та анкети (див. Додаток 3).

Тема 3. Формування й розвиток навичок естетичного сприйняття музики

Естетичне сприйняття музики як найважливіше із спеціальних умінь, що формуються на уроках музичної літератури. Сприйняття музики — перший щабель у процесі пізнання музичного мистецтва, вид музичної діяльності, що лежить в основі усіх інших її видів. Розвиток музичного сприйняття через практику — у процесі слухання, виконання музики й за допомогою спеціальних вправ. Навчання школярів музичному сприйняттю як педагогічне завдання. Його основні труднощі.

Вікові особливості сприйняття музики підлітками та їх можливості в оволодінні цією навичкою.

Роль слухової уваги в музичній діяльності, її особливості, що виявляються й розвиваються у процесі цієї діяльності. Властивості уваги та їх прояв у навчальній діяльності підлітків.

Види уваги. Педагогічні умови організації довільної уваги на звучання музики. Сприйняття музики на рівні післядовільної

уваги, що забезпечує тривалу зосередженість і емоціональну “розкутість” у спілкуванні з музикою.

Прийоми організації уваги перед прослуховуванням музики: актуалізація накопиченого досвіду, повідомлення попередніх відомостей про твір, залучення зображальної наочності, прийомів сугестивного впливу.

Підтримка уваги у процесі музичного сприйняття за допомогою постановки пошукових слухових завдань, вправ на розподіл і переключення уваги та інших засобів управління навчальним прослуховуванням музики.

Розвиток емоціональної реакції на музику, формування естетичних почуттів. Створення на уроках атмосфери захопленості музикою. Значення педагогічного прикладу у формуванні інтересу і любові до музики.

Тема 4. Вивчення музичних творів

Основне завдання вивчення творів музичної класики — виявлення їх конкретного змісту, ідейно-художньої сутності, вираженої специфічними засобами музичної мови. Виховна, пізнавальна роль вивчення творів. Єдність прослуховування й аналізу музики.

Організація роботи з розбору музичних творів. Поєднання загальної характеристики твору зі слуховим аналізом окремих фрагментів музики, найбільш образних за змістом і важливих у тематичному плані. Евристична основа методики аналізу.

Визначення на слух загального характеру музики, темпу, ладу, метру, типу фактури, регістрових і динамічних фарб, жанрової основи музичних образів. Здатність фіксації й обліку слухових спостережень як початковий елемент слухового аналізу. Розвиток здатності сприймати окремі елементи музичної мови й розуміти їх виражальне значення. Сприйняття будови мелодії, виразності гармонічних фарб, ритмічного малюнка, елементів поліфонії, основних контурів форми. Знаходження контрастних музичних тем і впізнавання репризи як слухове усвідомлення принципів контрасту і повторності

в музиці. Розвиток уміння слухати й визначати *провідний засіб виразності* в окремих фрагментах музики.

Характеристика структури твору як супутнє завдання при розборі музичних творів. Засвоєння куплетної, тричастинної форми і деяких їх різновидів, варіацій, рондо і сонатної форми. Ускладнення аналітичної роботи під час вивчення музичних творів разом із зростанням загального і музичного розвитку учнів, накопичення ними спеціальних знань, слухових навичок і досвіду навчальної роботи з розбору музики. Відповідність рівня труднощів аналітичної роботи слуховим можливостям і загальному музичному розвитку учнів.

Художньо-синтезуюча функція цілісного прослуховування твору, здійснюваного після його розбору. Акцентування уваги на особливостях виконання музичних творів під час їх прослуховування у звукозапису.

Тема 5. Особливості вивчення початкового курсу програми.

Розбір малих форм інструментальних та вокальних творів

Музична література як новий предмет. Пояснення учням його призначення і характеру занять.

Особливості побудови початкового курсу програми — розташування матеріалу в дидактичній послідовності від простого до складного. Його побудова з шести тематичних розділів: музика в нашому житті, зміст музичних творів, елементи музичної мови, мистецтво музичного виконавства (перший рік вивчення предмета), українська народна музична творчість, музичні жанри та форми (другий рік вивчення предмета). Знайомство з вокальними та інструментальними творами народної, класичної й сучасної музики, доступними для сприйняття й вивчення дітьми 9–11 років і такими, що становлять інтерес у навчально-виховному процесі.

Потреба проведення вступних уроків. Використання знань і спостережень учнів під час розповідей про роль музики в нашому житті та про зміст музичних творів. Поняття про програмність у музиці. Елементи зображальності і сюжетності в інструменталь-

них творах. Образи природи, казка та казкові герої в музиці, світ тварин, музичні подорожі, картини побуту тощо.

Пояснення окремих виражальних засобів на прикладах з музичної літератури або в процесі цілісного розбору певного твору.

Основні форми роботи: прослуховування музики та спостереження за нею по нотах, характеристика змісту творів, їх жанрових особливостей та структури, виражальних засобів, пояснення і засвоєння нових понять і термінів, розповідь про створення й виконання музичних творів та їх авторів, самостійна робота над текстом підручника й повторення пройдених творів по хрестоматії, запам'ятовування й упізнавання музики.

Перший рік початкового курсу програми. Основні завдання щодо формування й розвитку умінь і навичок протягом першого року вивчення предмета:

- сформуувати в учнів навички зосередженого слухання музики, дати початкове уявлення про значення музики в житті людини, зв'язок музики з іншими видами мистецтва, здатність музики відтворювати різноманітні явища життя, високу моральну та етичну функцію музики;
- ознайомити учнів з основними елементами музичної мови, їх виражальними можливостями;
- дати початкове уявлення про основні жанрові прояви в музиці;
- закласти підґрунтя для подальшого оволодіння основними термінами і поняттями.

Засвоєння учнями основних музичних термінів і понять упродовж першого року вивчення предмета:

- загальні поняття: програмна музика, музичний образ, музична інтонація, музична тема, жанр;
- жанрові прояви в музиці: пісенність, маршовість і танцювальність;
- способи розвитку музичної теми: повторення, варіювання;

- прості музичні форми: одночастинна, двочастинна, тричастинна, поняття середини, репризи, контрасту;
- засоби музичної виразності: мелодія, лад, гармонія, регістр, динаміка, штрихи, темп, ритм, фактура;
- виконання музики: сольне і колективне (види ансамблів, хорів, оркестрів);
- музичні інструменти: інструменти симфонічного оркестру: групи дерев'яних духових інструментів, мідних духових інструментів, ударних інструментів, струнно-смічкових інструментів;
- інші інструменти: орган, арфа, клавесин, фортепіано (рояль) тощо;
- вокальні тембри: чоловічі (тенор, баритон, бас), жіночі (сопрано, мецо-сопрано, контральто), дитячі (сопрано, дискант, альт);
- жанри: пісня, танець, марш, інструментальна п'єса;
- окремі поняття: мотив, фраза, речення, період, імпровізація, віртуозність, речитатив, сурдина, *a cappella*.

Музика у нашому житті. Звуки навколишнього світу. Вміння спостерігати красу природи, слухати тишу. Уявлення про походження музики. Українські народні казки, давньогрецькі міфи, легенди та казки інших народів про чарівну непереборну силу музики.

Музика як вид мистецтва. Види мистецтва: архітектура, скульптура, живопис, література, музика, театр, кіно, цирк. Зв'язок музики з рухом. Ритм, ритмічність, пульсація. Пульс поза музикою: удари серця, секундної стрілки годинника, ритмічна хода. Метр. Приклади метру. Танець. Приклади танцю. Риси маршовості у п'єсах танцювального характеру

Пісенність у музиці. Пісня — найдавніший і завжди сучасний вид музики. Народна та композиторська (авторська) пісня. Українські народні пісні та пісні інших народів. Пісенність в інструментальній музиці.

Зміст музичних творів. Звукозображення в музиці. Різноманітність об'єктів звукозображення: картини природи та природні

явища; тварини, птахи та інші живі істоти; механізми та іграшки; сценки з життя людей та ін. Звуконаслідування як один із найпростіших способів відображення у музиці навколишнього світу.

Природа в музиці. Образи природи в живопису, поезії, літературі. Настрої і почуття, нав'язані враженнями від природи, їхнє втілення в музиці, Змалювання у музичних творах пів року та часу доби.

Пейзаж у музиці. Твори літератури та живопису, що втілюють картини природи. Співзвучність природи та світу людських почуттів і настроїв у пейзажах. Втілення пейзажу в музиці.

Дитячі ігри та іграшки в музиці. Давнє ритуальне походження дитячих ігор та іграшок. Популярні дитячі ігри. Лічилки, загадки, приповідки. Відображення дитячих ігор у музиці. Механічні музичні іграшки та інструменти: скриньки, табакерки, заводні ляльки, шарманки (катеринки) тощо.

Казка та казкові герої в музиці. Найпопулярніші герої українських казок — хитрий лис, боязкий зайчик, нерозумний та жадібний вовк, відважний півник тощо. Казки різних народів та їхні герої (велетні і чарівники, феї і гноми, принци і принцеси, відважні воїни і дотепні веселуни). Втілення у казках людських мрій про кращу долю, перемогу добра над злом.

Світ тварин у музиці. Різноманітне втілення в музиці образів тварин, птахів, риб, комах тощо.

Музичні подорожі. Споконвічне прагнення людини побачити світ, відкрити його для себе. Втілення у музиці вражень від мандрівок та пригод.

Картини свята в музиці. Втілення в музиці святкового настрою, картин свят, урочистостей, народних гулянь.

Музичний портрет. Портрет як один із найважливіших різновидів (жанрів) живопису. Втілення у портреті зовнішності людини та її внутрішнього світу. Звернення музикантів до жанру портрету.

Музика в родинному колі. Музичні твори, пов'язані з родинною тематикою. П'єси та пісні про маму. Опосередковане відтворення в музиці образу батька (трудівник, захисник тощо). Інші родинні образи.

Внутрішній світ людини в музиці. Музика — мова людської душі. Настрої, переживання у музиці. Дитячі емоції в музиці. Високі, шляхетні почуття в музиці. Почуття вдячності, любові до Батьківщини, любові до своєї родини, почуття кохання.

Музика посміхається. Різні прояви гумору — усмішка, жарт, глузування, іронія. Гумор у музиці. Гумореска. Скерцо. Бурлеск. Особливі прийоми втілення гумору в музичних творах.

Зміст музичних творів. Підсумковий урок. Програмність — яскраве досягнення музичного мистецтва.

Елементи музичної мови. Музична інтонація. Інтонації заклику та плачу. Мова музики, її відмінність від мови інших видів мистецтв (літератури, живопису, архітектури). Найважливіші елементи музичної мови: мелодія, лад, гармонія, метроритм.

Музична інтонація — елемент музичної мови. Спорідненість музичної інтонації з інтонаціями людської мови. Інтонація заклику — атрибут героїчного в музиці (чіткий загострений ритм, динаміка, активний штрих, висхідний хід на кварту). Зв'язок інтонації заклику з військовою та сигнальною музикою. Інтонація плачу, жалю — втілення образів суму, страждання та горя (низхідні мало-секундові ходи, повільний темп, плавний ритм, помірна динаміка).

Інтонації запитання та відповіді, прохання та погрози. Інтонація запитання — переважно висхідний мелодичний рух із зупинкою на нестійкому ступені, помірні темпи та динаміка. Інтонації відповіді — переважно низхідний рух мелодії із зупинкою на стійкому ступені та сильній долі такту. Інтонація прохання — поєднання рис інтонацій жалю та запитання, часто з багаторазовим повторенням одного мотиву. Інтонація погрози — поєднання рис інтонацій заклику та відповіді. Зіставлення інтонацій запитання-відповіді, прохання-погрози.

Мелодія. Мелодія як один із головних виражальних засобів музики, втілення музичної думки або музичного образу Мелодія — одноголосна послідовність звуків. Будова мелодії. Мелодична лінія.

Ритмічний малюнок. Мотив. Фраза. Кульмінація. Наспівна (кантиленна) мелодія. Речитатив. Мелодії інструментального типу. Мелодії, що втілюють різноманітні види руху. Аналогії мелодичного малюнка.

Лад (порядок, мир, стрункість, узгодженість). Вплив ладу на характер музики. Емоційно-образне тлумачення мажору та мінору. Контраст мажору та мінору як важливий засіб створення музичних образів та розвитку музичної думки.

Ритм. Метр. Темп. Виражальна роль ритму, метру та темпу в музиці. Значення цих елементів для створення музичного образу. Особлива роль ритму, метру та темпу в жанрах маршу і темпу.

Динаміка. Регістр. Штрихи. Тембр. Виражальна роль та зображальні можливості динаміки, регістру, штрихів і тембру. Основні динамічні відтінки, регістри та види артикуляції.

Гармонія. Фактура. Виражальна роль та зображальні можливості гармонії та фактури. Гармонія як засіб створення музичного образу. Гармонія як супровід до мелодії. Фактура як засіб створення музичного образу. Здатність фактури викликати просторові, предметні, зорові уявлення. Окремі види фактури: одноголосся, багатоголосся, акордова та гармонічна фігурація.

Музична тема як втілення музичного образу. Будова музичного твору. Музичний образ. Втілення основних рис музичного образу в музичній темі. Музична тема як основа музичного твору. Поєднання в темі усіх засобів музичної виразності. Будова музичної теми. Період, речення. Залежність будови музичного твору від кількості тем-образів. Прості музичні форми: одночастинна, двочастинна, проста одночастинна. Поняття середини, репризи. Схематичне позначення простих музичних форм.

Способи розвитку музичної теми. Музичний розвиток. Повторення і контраст. Способи розвитку музичної теми: варіювання, секвенційний розвиток, мотивна розробка, імітація.

Мистецтво музичного виконавства. Виконання музики. Солоісти. Вокальні голоси. Музичні інструменти: орган, клавесин, фортепіано.

Сольне виконання музики. Голос людини як найдосконаліший музичний інструмент. Розподіл співацьких голосів за висотою і тембром. Чоловічі голоси: тенор, баритон, бас. Жіночі голоси: сопрано, мецо-сопрано, контральто. Дитячі голоси: дискант, сопрано, альт.

Сольне інструментальне виконання. Орган. Клавесин. Фортепіано. Загальні характеристики інструментів.

Види музичних колективів. Ансамбль. Хор. Колективне виконання музики. Ансамбль. Види ансамблів: вокальні, інструментальні, фольклорні. Дует, тріо, квартет та ін. Хор. Види хорів: однорідний (чоловічий, жіночий, дитячий), мішаний. Камерний хор.

Оркестр. Типи оркестрів: струнний, духовий; камерний, симфонічний; оркестр народних інструментів, естрадно-симфонічний оркестр.

Музичні інструменти симфонічного оркестру. Група струнних смичкових інструментів. Склад симфонічного оркестру. Розподіл музичних інструментів на чотири групи. Група струнно-смичкових інструментів, її склад. Способи звуковидобування. Сурдина. Арфа. Індивідуальність тембру.

Група дерев'яних духових інструментів. Розподіл духових інструментів на дві групи: дерев'яні та мідні. Група дерев'яних духових інструментів, її склад. Яскрава індивідуальність тембру.

Група мідних духових та ударних інструментів. Група мідних духових інструментів, її склад. Основні відомості про кожен інструмент групи та образно-емоційне забарвлення їхнього тембру. Група ударних інструментів. Давне походження, основні інструменти. Роль ударних інструментів у симфонічному оркестрі. Використання їх для втілення звуконаслідування (зображення грому, грози тощо).

Другий рік початкового курсу програми. Основні завдання щодо формування й розвитку умінь і навичок протягом першого семестру другого року вивчення предмета:

- ознайомити учнів з основними жанрами українського музичного фольклору;

- дати початкове уявлення про найхарактерніші музичні особливості жанрів українського музичного фольклору;
- сформувати в учнів слухове уявлення про автентичну та академічну манеру виконання української народної музичної творчості;
- сформувати в учнів початкові уявлення про музичний фольклор як про головний носій національної своєрідності українського народу;
- прищепити учням любов до фольклору, збагатити їхній духовний і музичний досвід шляхом вивчення значної кількості фольклорних зразків;
- сформувати в учнів уявлення про музичний фольклор як про одне з головних джерел творчості професійних композиторів.

Засвоєння учнями основних музичних термінів і понять протягом першого семестру другого року вивчення предмета.

Специфічні для музичного фольклору терміни і поняття (у порівнянні з авторською музикою):

- фольклор, народна пісня, народне інструментальне награвання, композитор, авторська пісня, обробка народної пісні, обробка *a cappella*;
- гурт, сольне та гуртове виконання, “троїсті музики”, інструментальна капела, лірник, кобзар;
- речитатив, імпровізація, варіювання, одноголосся, унісон, багатоголосся, заспів, строфа, куплет, строфічна будова, куплетна будова.

Поняття про пісенні жанри музичного фольклору:

- обрядові пісні, календарно-обрядові пісні, колядки, щедрівки, веснянки, ігрові, заклички, хороводні, русальні, купальські, петрівчані пісні, жнивварські пісні, родинно-обрядові пісні, колискові, голосіння, весільні пісні;
- необрядові пісні, дитячі пісні, жартівливі пісні, забавлянки, небилиці;

- епос, героїчний епос, історичні пісні, думи;
- ліричні та лірико-епічні пісні, соціально-побутові і родинно-побутові пісні, козацькі, чумацькі, рекрутські, солдатські пісні, балади;
- пісні літературного походження, гимн, державний гимн. Практичне засвоєння значної кількості фольклорних зразків.

Поняття про українські народні музичні інструменти та інструментальну музику

Призначення окремих інструментів та їх коротка характеристика:

- ударні: бубон, решето, тулумбаси, барабан тощо;
- духові: сопілка, денцівка, трембіта, най (кувички), дуда (коза, волинка), ріг тощо;
- струнні: бандура, кобза, скрипка, цимбали, ліра, басоля;
- дрімба.

Роль народної інструментальної музики у побуті. Народні танці і танцювальна музика:

аркан, гопак, козачок, коломийка, приспівка до танцю, полька, краков'як, чардаш, бариня та ін.

Визначення українського музичного мистецтва пріоритетним чинником у процесі формування національної свідомості учнів. Виділення в окрему та одну із найзначніших тем курсу блоку "Українська народна музична творчість".

Музика авторська і музика народна. Музичний фольклор — усна народна музична творчість. Постать автора у фольклорі. Невідомий автор. Колективний автор. Основні жанри музичного фольклору: пісня та інструментальне награвання.

Український обрядовий фольклор. Поняття обряду. Музика — необхідна складова обряду. Календарно-обрядовий фольклор.

Пісні зимового циклу. Колядки і щедрівки. Походження назв. Колядки і щедрівки за язичницької доби. Поетика текстів. Відображення в них елементів давнього світогляду: елементи замовляння, культ сонця і небесних світил. Особливості виконання (сольне

і гуртове). Музичні особливості: динаміка (голосно), мелодика, ладова основа.

Запровадження християнства та його вплив на жанри зимового циклу: зміна змісту свят, часу проведення і тематики пісень. Свято Різдва Христового. Християнські колядки і щедрівки.

Театралізовані дійства та сценки. Вертеп. Походження назви. Виконавці вертепу — мандрівні дяки, студенти Києво-Могилянської академії. Ляльковий вертеп. Композиція вертепного дійства: I дія — Різдвяна драма; II дія — жартівливі сценки з життя українців. Сюжети, персонажі та музика I та II дій вертепу.

Новорічні (щедрувальні) обряди. "Коза". Символічність і магічність головного персонажу обряду: Коза — символ вмирання природи та її відродження навесні, початку нового календарного року. "Маланка": пісня та дійство. Парубоцькі жарти.

Пісні весняного циклу. Веснянки. Період виконання веснянок: від весняного рівнодення (22 березня) до початку червня. Регіональні назви веснянок (гагілки, ягілки, гаївки, маївки). Класифікація пісень залежно від їхнього функціонального призначення. Особливості поетики і відображення в текстах пісень давніх світоглядних уявлень: звернення до весни, сонця та природних явищ як до людини. Шлюбна тематика в текстах веснянок, музичні особливості: динаміка виконання, специфічні форми співу, ладові особливості.

Русальні пісні. Період виконання русальних пісень (початок червня). Образ русалки в українському фольклорі: дух поля, лісу, води. Русальні обряди. Проводи русалок, обряд "Куща". Музичні особливості: динаміка, ладові особливості, переважно гуртове виконання. Приспів "Гу" у веснянках-закличках та русальних піснях. Пристосування русальних обрядів до християнського свята Святої Трійці (Зелені свята).

Пісні літнього циклу. Купальські пісні. Приуроченість давнього свята Купала до дня літнього сонцестояння. Поєднання у святі Купала культів сонця (вогню), води, рослин. Легенда про квітку папороті. Пристосування свята Купала до християнського свята Різдва Івана

Хрестителя. Зміни у датуванні та назві. Поєднання у назві свята “Івана Купала” елементів язичництва і християнства. Музичні особливості.

Петрівчані пісні. Шлюбна та любовна тематика петрівок.

Жнива і жниварські обряди. Структура жнив: зажинки, жнива і дожинки (обжинки, обжнивки). Обряди, що супроводжують жнива: величання першого снопа, завивання “бороди”. Тематика жниварських пісень.

Родинно-обрядовий фольклор. Коліскові пісні. Практичне їх призначення. Специфіка поетичних текстів. Музичні особливості.

Голосіння — оплакування померлого. Походження. Поетика, музичні особливості.

Українське народне весілля та весільні пісні. Народне весілля як музична драма. Поєднання у ній різних видів мистецтва (поезія, музика, танець), наявність діалогів, пантоміми, складної атрибутики. Розподіл весілля за групами подій на три частини: передвесільну (сватання й заручини), власне весілля, післявесільну. Основні події власне весілля: запросини весільної дружини, гостей, випікання короваю, виготовлення вінка, деревця (гільця), дівич-вечір, розплітання коси молодої; весільний поїзд, викуп молодої, обдаровування, посаг; весільне гуляння в домі молодої, переїзд до дому молодого, головний обряд у домі молодого. Спільні та відмінні риси весільного обряду в різних етнографічних районах України. Учасники весілля. Їх поділ на дві групи. Молодий і молода (князь і княгиня, їхні батьки і родичі (збірна назва — рід) — перша група учасників весілля. Весільна дружина і гості — друга. Функції учасників весілля. Весільні пісні. Їх поділ на обрядові та необрядові. Обрядові пісні: ладкання, інші обрядові пісні, пісні до весільних обрядових танців. Спів ладканок упродовж усього весілля. Інструментальна музика. Склад ансамблю. Супровід співу, гра маршів, гра до танців.

Необрядовий фольклор. Дитячий фольклор: забавлянки, лічилки, небилиці, ігрові пісні. Коло образів та музичні особливості дитячого музичного фольклору. Його роль у вихованні та пізнанні навколишнього світу.

Жартівливі пісні. Особливості тематики і текстів. Музичні особливості: танцювальність як жанрова основа жартівливих пісень.

Український героїчний епос. Епічні твори як відображення історії народу. *Історичні пісні.* Тематика, походження більшості історичних пісень та близьких до них похідних козацьких пісень XV — XVIII ст. Класифікація пісень за функціональним призначенням. Музичні особливості. Куплетна побудова, переважно гуртове виконання без інструментального супроводу.

Думи. Історія виникнення, спорідненість із голосінням. Виконавці дум. Кобзарсько-лірницька традиція в Україні. Тематика та поетика текстів дум. Сольне вокально-інструментальне виконання. Специфіка виконання вокальної партії (речитатив) та передачі тексту (імпровізаційність). Ладові особливості дум.

Ліричні пісні. Відображення у них почуттів та переживань людей. Класифікація ліричних пісень за тематикою. Соціально-побутові (козацькі, чумацькі, рекрутські, наймитські тощо) та родинно-побутові (про кохання, про сімейне життя, сирітські) пісні. Особливості поетичних текстів. Музичні особливості.

Балади як особливий лірико-епічний жанр. Драматичні та фантастичні елементи в сюжетах балад.

Українські народні музичні інструменти та інструментальна музика. Групи інструментів. Народні інструментальні ансамблі. “Троїсті музики”. *Українські народні танці:* козачок, гопак, аркан, коломийка. Приспівки до танців.

Пісні літературного походження та їх роль у житті українського народу. Українські гимни. Духовний гимн. Державний гимн.

Другий рік початкового курсу програми

Основні завдання щодо формування й розвитку умінь і навичок упродовж другого семестру другого року вивчення предмета:

- продовжити формування в учнів навичок осмисленого сприйняття музичних творів;
- дати початкове уявлення про основні музичні жанри та форми;

- продовжити ознайомлення учнів з яскравими зразками музичних творів;
- розпочати формування в учнів навичок визначення будови музичних творів.

Засвоєння учнями основних музичних термінів і понять упродовж другого семестру другого року вивчення предмета:

Загальні поняття:

жанр, інструментальна музика, вокальна музика, музично-театральний жанр, програмна музика, непрограмна музика, джаз, імпровізація, блюз, рок-н-рол.

Жанри:

- марш, танець; сициліана, сарабанда, гавот, менует, полонез; мазурка, полька, вальс; гопак, лезгинка, тарантела, чардаш, камаринська, танго;
- інструментальна мініатюра: прелюдія, ноктюрн, музичний момент, експромт;
- великі за формою інструментальні жанри: варіації, рондо, соната, симфонія, концерт, оркестрова сюїта, увертюра;
- вокальні жанри: пісня, романс; хорова обробка народної пісні, хорова мініатюра;
- музично-театральні жанри та їхні складові: опера, увертюра, арія, дует, хор, балет, класичний танець, характерний танець, пантоміма.

Музичні форми та елементи будови музичних творів:

- період, проста двочастинна форма, проста тричастинна форма, складна тричастинна форма, куплетна форма, варіаційна форма, форма рондо, рефрен, епізоди, сонатна форма, експозиція, розробка, реприза, сонатно-симфонічний цикл, дії (акти), картини.

Вивчення розділу “Музичні жанри та форми” безпосередньо після тематичного розділу “Українська народна музична творчість”.

Зв’язок жанрів професійної та народної музичної творчості.

Призначення окремих жанрів та їх особливості. Побутова музика та її роль у щоденному житті людей, характеристика виражальних засобів маршової й танцювальної музики, особливе значення у них темпу, метру й ритму. Інтернаціональна основа маршів, вияв національного у музиці танців, їх народне походження.

Марш, його жанрові ознаки. Різноманітність побутових маршів (військові, весільні, похоронні, марші-гимни). Марш як концертна п’еса, казкові, іграшкові, дитячі марші. Поняття маршовості. Проста та складна тричастинні форми в маршах. Контраст та повторення в тричастинних формах. Точна (*da capo*) та видозмінена репризи. Марші з дитячих фортепіанних альбомів з репертуару учнів.

Танцювальна інструментальна мініатюра. Старовинні західноєвропейські танці.

Різноманітність побутових (селянських, міських, бальних) танців. Танцювальні інструментальні мініатюри як конкретні твори. Використання народних мелодій або їхніх характерних особливостей у професійній музиці. Гопак, лезгинка, тарантела, чардаш, камаринська. Старовинні західноєвропейські танці: сициліана, сарабанда, гавот, менует, ригодон, тамбурин, буре, контрданс, екосез. Складна тричастинна форма у танцювальних п’есах.

Танці XVIII — XIX століть. Національна приналежність та характеристика музичних особливостей полонезу, мазурки, польки, вальсу.

Танці XX століття. Джаз

Національна приналежність та музичні особливості популярних у XX столітті латиноамериканських танців (танго, румба, самба) та північноамериканських танців (кек-уок, фокстрот, чарльстон, шейк, твіст, рок-н-рол).

Джаз як вид музичного мистецтва. Виникнення та джерела джазу. Синтез у джазі елементів африканського фольклору та європейської музики. Жанри джазової музики: спіричуелс, блюз, реґтайм та ін. Риси джазової музики: експресивне звучання, імпровізаційність, гострий ритм, ладові особливості, імпровізація.

Джазовий інструментарій: саксофон, труба, тромбон, кларнет, фортепіано, контрабас, ударні тощо. Найвідоміші джазові музиканти: С. Джоплін, Л. Армстронґ, Е. Фіцджеральд, Д. Еллінгтон, Г. Міллер та ін. Танцювальні та джазові п'єси з учнівського репертуару з фаху.

Жанри інструментальної мініатюри, їх характерні особливості. Інструментальні мініатюри у репертуарі учнів з фаху.

Засвоєння музичних форм, що ґрунтуються на варіаційному повторенні теми та зіставленні контрастних образів.

Жанр варіацій та варіаційна форма. Варіаційність як принцип, що веде своє походження від народної творчості. Варіації у професійній музиці як музична форма та музичний жанр. Будова варіаційної форми. Класичні варіації як жанр інструментальної музики.

Рондо як форма і жанр. Походження та особливості рондо. Варіації та рондо з учнівського репертуару.

Поняття про сонатно-симфонічний цикл та сонатну форму. Сонатно-симфонічний цикл як основа великих жанрів інструментальної музики — симфонії, сонати, концерту, квартету. Характеристика сонатно-симфонічного циклу. Відображення у частинах циклу різних сторін життя людей. Темповий контраст.

Сонатна форма як важлива риса сонатно-симфонічного циклу (як правило, першої частини циклу). Будова сонатної форми. Жанр класичної сонати.

Усвідомлення образного змісту і будови сонатно-симфонічного циклу та сонатної форми на прикладі Сонати Ре мажор для клавіру (ор. 30 № 3) Й. Гайдна.

Основні жанри оркестрової та симфонічної музики: симфонія, концерт, концертна (симфонічна) увертюра, симфонічна поема, симфонічна картина, симфонічна фантазія, оркестрова (симфонічна) сюїта, оркестрова серенада та ін.

Усвідомлення образного змісту і будови сонатно-симфонічного циклу та сонатної форми на прикладі Серенади № 13 Соль мажор для струнного оркестру “Маленька нічна музика” В. А. Моцарта.

Вокальні жанри. Різноманітність жанрів вокальної музики. Пісня та романс як основні вокальні жанри професійної музики. Різновиди пісень та романсів. Елегія, серенада, баркарола, балада. Курьезна форма.

Жанри хорової музики. Хорова музика як найбільш демократичний вид мистецтва. Хорова обробка народної пісні, Хорова мініатюра. Цикл хорових мініатюр. Великі жанри хорової музики: ораторія, кантата.

Узагальнюючий характер завершальних тем початкового курсу програми — “Музика у драматичному театрі”, “Музично-театральні жанри”.

Види театральної музики. Драматичний театр. Роль музики у драматичному театрі. Музика Е. Іріґа до драми Г. Ібсена “Пер Гюнт”. Сюжет драми. Відображення в музиці картин природи (“Ранок”), фантастичних персонажів (“У печері гірського короля”), почуттів та портретів персонажів (“Пісня Сольвейґ”, “Смерть Озе”, “Танець Анітри”). Створення на матеріалі музики до драми двох скіт для симфонічного оркестру.

Музично-театральні жанри. Балет, опера, оперета, мюзикл та ін.

Балет як вид музично-театрального мистецтва. Композиція та основні складові балету: класичний танець, пантоміма. Основні балетні терміни.

Балет П. Чайковського “Лускунчик” за казкою Е. Т. А. Гофмана “Лускунчик і Мишачий король” (або “Лебедине озеро” за мотивами німецьких народних казок). Зміст та будова балету. Поєднання реалістичних і фантастичних образів.

Жанр опери. Опера як вид музично-театрального мистецтва. Провідна роль музики в опері. Слів — найважливіший елемент, через який розкривається характер героїв, їхні почуття. Співацькі голоси. Роль симфонічного оркестру. Лібрето — літературний текст опери. Будова опери. Сольні номери: арія, арієта, аріозо, каватина, пісня, романс, речитатив. Ансамблеві номери: дует, тріо, квартет, квінтет тощо. Оркестрові номери: увертюра або вступ до опери,

антракти або вступи до дій та картин, балетні номери (сюїти), оркестрові епізоди. Інтродукція, пролог, епілог.

Дитяча опера “Коза-дереза” М. Лисенка. Історія створення, зміст казки. Використання українських народних пісень для музичної характеристики персонажів. Опера “Орфей і Евридіка” К. В. Ілюка. Давньогрецький міф як літературне першоджерело. Сюжет опери. Герої та їхні співацькі голоси. Будова опери. Опера “Руслан і Людмила” М. Глінки. Поема О. Пушкіна як літературне першоджерело. Сюжет опери. Герої та їхні співацькі голоси. Будова опери.

Значення вивчення початкового курсу програми для подальшого засвоєння монографічних тем основного курсу програми.

Тема 6. Вивчення основного курсу програми

Історичний принцип побудови основного курсу Програми [третій, четвертий, п'ятий і шостий роки вивчення предмета за шестирічним терміном викладання предмета (варіант 1) і третій, четвертий, п'ятий роки вивчення предмета за п'ятирічним терміном викладання предмета (варіант 2)], його значення для розуміння взаємозв'язків явищ музичної творчості.

Будова основного курсу Програми з вісімнадцяти тематичних розділів. Розширення хронологічних рамок Програми і запровадження оглядових тем, що висвітлюють розвиток музичного мистецтва від давніх часів до сучасності, деякі соціокультурні та історико-стильові явища світової культури.

Хронологічний метод викладання матеріалу основного курсу Програми. Обмежене (на початковому рівні) використання основних історико-стильових понять музичного процесу. Використання історико-стильової термінології (бароко, класицизм, романтизм тощо) як засіб структурування музичного матеріалу.

Оглядові заняття у Програмі курсу, їх призначення та зміст. Відбір матеріалу та методи його висвітлення, конкретні факти й узагальнення. Формування в учнів цілісного уявлення про музичну культуру людства, що має стати інформаційним підґрунтям для

вивчення основних тем курсу, можливістю застосування міжпредметних зв'язків широкого плану. Проведення паралелей з іншими видами мистецтва, виявлення взаємовпливу історико-культурних подій і мистецьких процесів як засіб формування в учнів цілісного уявлення про розвиток духовних надбань людства.

Особливість основного курсу Програми — наявність у ньому необов'язкових для вивчення тем, позначених у тексті зірочкою (*). Поглиблене вивчення матеріалу обов'язкових тем курсу за рахунок вивільнених годин за рішенням викладача.

Третій рік вивчення предмета. Основні завдання щодо формування й розвитку умінь і навичок протягом цього періоду:

- дати початкові уявлення про історичний процес розвитку музичного мистецтва від Стародавнього світу до епохи класицизму;
- ознайомити з творчістю класиків зарубіжної та української музики XVIII — початку XIX ст.; поглибити уявлення про музичні жанри, форми, принципи та способи розвитку музичного матеріалу;
- дати елементарні навички аналізу музичного тематизму та музичних форм.

Засвоєння учнями основних музичних термінів і понять упродовж третього року вивчення предмета:

Музична культура від Стародавнього світу до епохи бароко:

- загальні поняття: античність, міф, музи, епос, лірика, драма, давньогрецький театр, трагедія, комедія, духовна музика; ренесанс, світська музика, поліфонія, канон, імітація; епоха бароко, опера;
- музичні жанри та форми: ода, гимн, григоріанський хорал, меса; мотет, мадригал; опера-*seria*, опера-*buffa*, бельканто, речитатив, арія; ораторія, кантата, концерт;
- інструментарій: авлос, кіфара, ліра, арфа, флейта Пана; дзвони; орган, лютня, віола, клавесин;

- виконавці: аеди, рапсоди (стародавня Греція), трубадури (Франція), мінезингери (Німеччина);
- персоналії: Гомер, Есхіл, Софокл, Еврипід; папа римський Григорій I Великий, Гвідо Аретинський; Дж.Палестрина, К. Монтеверді; А. Вівальді, А. Страдиварі.

Музична культура Київської Русі:

- літургія, знаменний розспів, дзвонарське мистецтво, билини, гуслі, скоморохи, гудок.

Музична культура епохи бароко та класицизму:

- загальні поняття: епоха бароко, класицизм, віденська класична школа, класичний симфонічний оркестр, *tutti, solo, партитура, клавір*;
- музичні жанри: кант, вертеп, концерт, партесний концерт, хоровий концерт, токата, інвенція, прелюдія, фуга, сюїта, кантата, ораторія, меса, реквієм, пасіони (страсті), увертюра, соната, симфонія, менует, скерцо, *trio*, опера (*seria, buffa*), арія, аріозо, каватина, речитатив, романс, пісня-романс;
- музичні форми: цикл, сонатно-симфонічний цикл, сонатна форма (експозиція, розробка, реприза, головна партія, сполучна партія, побічна партія, завершальна партія), рондо, (рефрен, епізод), фуга;
- способи організації та розвитку музичного матеріалу: контраст, імітація, мотивна розробка;
- фактура: унісон, поліфонічна, гомофонно-гармонічна.

Четвертий рік вивчення предмета. Основні завдання щодо формування й розвитку умінь і навичок протягом цього періоду:

Засвоєння учнями основних музичних термінів і понять упродовж п'ятого року вивчення предмета:

- ознайомити учнів з творчістю видатних композиторів української та зарубіжної музики XIX ст.;

- дати загальне уявлення про романтизм як провідний напрямок у мистецтві XIX ст.;
- розширити уявлення учнів про відомі їм музичні жанри та ознайомити їх з жанрами, характерними для епохи романтизму;
- продовжити формування навичок аналізу музичних творів. Засвоєння учнями основних музичних термінів і понять упродовж четвертого року вивчення предмета:
  - загальні поняття: романтизм, національна музична школа, реалізм;
  - музичні жанри: вокальний цикл, інструментальна мініатюра (етюд), рапсодія, капричіо, інструментальний цикл, лірико-драматична симфонія, історична опера, комічна опера, симфонічний антракт, хорова сцена, балада, романс-монолог;
  - принципи організації та розвитку музичного матеріалу: варіаційний розвиток, конфлікт, лейтмотив.

П'ятий рік вивчення предмета. Основні завдання щодо формування й розвитку умінь і навичок протягом цього періоду:

- дати уявлення про розвиток музичного мистецтва другої половини XIX — початку XX ст. у взаємозв'язку та взаємозумовленістю із соціально-політичними та історико-культурними подіями: ознайомити з творчістю українських та зарубіжних композиторів другої половини XIX — початку XX ст.;
- розширити уявлення учнів про жанри опери, романсу, хорової мініатюри, симфонії та ін.;
- ознайомити учнів з новими жанрами та їх різновидами; продовжити формування навичок аналізу музичних творів. Засвоєння учнями основних музичних термінів і понять упродовж п'ятого року вивчення предмета:
  - музичні об'єднання та організації: Нова Російська Музична Школа ("Могучая кучка"), Імператорське Російське Музичне

Товариство (ІРМТ), Товариство “Боян”, Музично-драматична школа М. Лисенка;

- музичні жанри та їх різновиди: історико-героїчна народна музична драма, епічна опера, лірико-психологічна опера, сцена наскрізного розвитку, хорова сцена, арія-монолог; симфонія — психологічна драма, лірико-епічна симфонія, симфонічна сюїта, симфонія-кантата, кантата-поема, солоспів, драматична картина, романс-дума; елегія, прелюд, програмна фортепіанна мініатюра; хорова поема;
- музичні форми: концентрична форма (АВСВА);
- способи (принципи) організації та розвитку музичного матеріалу: конфліктне протиставлення, наскрізний розвиток;
- окремі поняття: редакція, літературне першоджерело, драматургія, лейттембр.

Шостий рік вивчення предмета. Основні завдання щодо формування й розвитку умінь і навичок протягом цього періоду:

- дати уявлення про розвиток музичного мистецтва від кінця ХІХ до початку ХХІ ст.;
- ознайомити учнів з новими явищами у зарубіжній та українській музичній культурі, їх зв'язку із соціально-політичними та історико-культурними процесами;
- ознайомити учнів з творчістю українських та зарубіжних композиторів кінця ХХ — початку ХХІ ст.;
- дати загальні уявлення про нові мистецькі напрямки, що виникли у ХХ ст.;
- розширити уявлення учнів про відомі їм жанри і ознайомити з новими жанрами та жанровими різновидами: камерна симфонія, концерт для симфонічного оркестру, моноопера, фольк-опера, рок-опера, кіномузика та ін.;
- продовжити формування навичок аналізу музичних творів.

Засвоєння учнями основних музичних термінів і понять упродовж шостого року вивчення предмета:

- загальні поняття: художньо-естетичні течії: імпресіонізм, неофольклоризм, авангард, нова фольклорна хвиля, полістистика, медитативна музика, джаз, рок-музика, поп-музика;
- музичні жанри: камерна симфонія, концерт для симфонічного оркестру, моноопера, рок-опера, мюзикл, кіномузика та ін.;
- техніки композиції і прийоми композиції: політональність, кластер, алюзія, самоцитата;
- будова музичного твору: інтерлюдія, постлюдія.

Нові течії у музиці ХХ ст.:

- загальні поняття: експресіонізм, авангард, урбанізм;
- техніки і прийоми композиції: додекафонія, пуантілізм, конкретна музика, електронна музика, алеаторика, мінімалізм, приготований інструмент, колаж.

Тема 7. Вивчення біографій композиторів

Тема-монографія: невеликий вступ, розповідь про життя композитора (біографія), короткий огляд творчої спадщини, вивчення декількох творів (їх розбір і прослуховування).

Місце біографії у монографічних темах, їх навчальне призначення. Ідейно-виховна роль біографічних уроків, що формують уявлення учнів про соціальні функції музики, зв'язки явищ музичної культури із суспільним життям і сприяють різнобічному естетичному розвитку школярів. Висвітлення на біографічних уроках питань, що розкривають життєві джерела творчості: суспільне призначення мистецтва, музикант і навколишнє середовище, формування особистості великих композиторів, їх творчого обличчя у конкретному соціально-історичному середовищі.

Життя і творчість українських і зарубіжних класиків музики як приклади служіння людям, високим моральним і художнім ідеалам, патріотизму і громадянської мужності. Боротьба за свої ідеали у мистецтві. Уявлення про професію композитора, яка поєднує талант і працю, майстерність і широту загальної культури. Різнобічна творча й громадська діяльність великих музикантів.

Пізнавальне значення біографічного матеріалу. Біографія як зосередження різноманітних знань про явища музичного мистецтва, конкретне історичне середовище великих сучасників, як розповідь про життя композиторів, збагачену супутніми відомостями соціально-історичного, загальнокультурного і музикознавчого характеру. Знайомство з біографіями композиторів — один із шляхів до розуміння їх музики.

Строгий і продуманий відбір матеріалу для біографічних уроків. Відносно повне висвітлення дитинства й юності композитора, становлення його особистості і більш стислий виклад наступних етапів життя і творчої діяльності. Вузлові моменти біографії: сім'я, враження дитинства, вияв таланту і любові до музики, початок музичних занять, виховання й загальна освіта, формування життєвих і творчих поглядів, вирішальні події на шляху до професійної творчості, композиція як покликання і професія, вдосконалення майстерності, громадське визнання, розширення музично-художніх зв'язків, найближче оточення — друзі, соратники, характеристика суспільного середовища і найважливіших історичних подій епохи, зв'язки з передовими ідейними течіями, творчі поїздки, основні віхи життєвого шляху спосіб життя й особиста доля композитора. Особливості висвітлення окремих біографій.

Відтворення образу композитора як людини і великого музиканта в емоційно живій та захоплюючій біографічній розповіді. Образне висвітлення фактів і подій з його життя, використання висловлювань композитора і спогадів сучасників, залучення наочного зображального матеріалу та виконання окремих фрагментів із творів композитора. Пояснення учням невідомих понять, явищ, назв. Виписування на класній дошці найважливіших дат, нових імен, назв творів та географічних місць, складних термінів.

Інші можливі шляхи вивчення біографій на уроках: проблемний виклад, робота з текстом підручника, записи у зошитах учнів тезового плану біографії або побудова її наочної схеми.

Короткий огляд творчої спадщини композитора після викладу біографії, його навчальне призначення. Перелік основних творів

по жанрах з необхідними коментарями, звернення до їх списку, що міститься у підручнику. Творча спадщина композитора і наша сучасність.

Творчий портрет композитора, його відмінність від біографії. Більш стислий виклад матеріалу, огляд найважливіших творів композитора. Розбір одного або фрагментів декількох творів композитора.

Тема 8. Вивчення творів українських та зарубіжних композиторів. Методика розбору великих інструментальних та вокальних творів

Виховне значення і патріотична спрямованість української музичної культури — важливого розділу шкільного курсу музичної літератури. Значення творів українських та зарубіжних композиторів у музичному навчанні та вихованні. Слухове, теоретичне, виконавське освоєння великих інструментальних та вокальних творів як важливий етап музичного розвитку учнів.

Стиль бароко в західноєвропейському мистецтві. Нові музичні жанри — опера, ораторія, кантата, інструментальний концерт.

Знайомство з інструментальною музикою епохи бароко. Творчість французьких клавесиністів. Італійська скрипкова школа. Видатні скрипкові майстри (родина Амати, Страдиварі, Гварнері), композитори-виконавці (А. Кореллі, А. Вівальді та ін.).

Інструментальний концерт — провідний жанр музики епохи бароко. Будова сольного інструментального концерту на прикладі концертів “Чотири пори року” для головної скрипки, струнного квінтету, органа і чембало А. Вівальді. Тричастинна побудова концерту (швидко, повільно, швидко), рондоподібна структура швидких частин, де основна тема (ритурнель) проходить декілька разів у різних тональностях в оркестровому *tutti*, чергуючись з епізодами в партії солістів.

Формування уявлення про становлення програмності у симфонічній музиці. Програмні назви концертів: “Весна”, “Літо”, “Осінь”, “Зима”. Краса і виразність тематизму, барвистість і рельєфність

образів. Подання на початку концертів 4-х сонетів. Природне й органічне втілення засобами музики кожного рядка сонету. Змалювання картин природи і жанрових сцен.

Творчість Генделя і Баха як новий етап в історії світової музики. Стислий огляд творчості Генделя. Знайомство з жанром ораторії на прикладі однієї з ораторій Генделя (“Самсон”, “Ізраїль в Єгипті” або “Месія”). Значення хорів в ораторіях Генделя.

Більш повне висвітлення життєвого та творчого шляху Баха. Провідна роль духовних кантатно-ораторіальних жанрів у спадщині Баха. Протестантський хорал як змістовна і тематична основа бахівської музики.

Знайомство з жанром пасіону як різновидом ораторії на сюжет євангельської оповіді про страждання і смерть Христа. Виявлення характерних рис жанру ораторії (пасіону) як наслідок розбору музичного твору.

Вивчення клавірної творчості Баха. Знайомство зі збірниками клавірних творів Баха для юних музикантів: інвенціями, маленькими прелюдіями і фугами. Поняття про темперований стрій. “Добре темперований клавір” Баха. Цикл прелюдія-фуга. Органічне поєднання поліфонії й гомофонії, принципу доповнюючого контрасту. Жанрове різноманіття прелюдій. Будова фуги. Поняття теми, відповіді, протискладення, інтермедії. Принципи будови експозиції, прийоми поліфонічного розвитку вільної частини, ознаки репризи-завершення. Використання знань і слухових уявлень учнів, отриманих у класі фортепіано при вивченні старовинних танців (сюїта) і поліфонічних творів Баха (інвенція, фуга).

Продовження знайомства з органом. Виявлення особливостей органної музики на прикладі творів Баха.

Українська музика епохи бароко. Розвиток професійної музики. Канти, пісні-романси, партесний концерт. Знайомство з жанрами української професійної музики епохи бароко на прикладі творів М. Дилецького та Г. Сковороди.

Західноєвропейська музика епохи класицизму. Формування уявлення про становлення класичного стилю музики. Вияв спіль-

них закономірностей сонатно-симфонічного циклу і сонатної форми на конкретних творах. Узагальнення композиційних закономірностей як наслідок розбору музичного твору.

Симфонія і концерт, соната і камерний ансамбль. Ємність змісту і тематичне багатство творів сонатно-симфонічного циклу, контраст і єдність музичного матеріалу.

Вивчення сонат і симфоній Гайдна, Моцарта, Бетховена, Шуберта. Продовження знайомства із сонатно-симфонічним циклом та сонатною формою при вивченні теми “Й. Гайдн” (уперше із сонатно-симфонічним циклом та сонатною формою учні знайомляться у розділі VI “Музичні жанри та форми” початкового курсу Програми). Потреба окремого ознайомлення із сонатно-симфонічним циклом та сонатною формою на різних творах і на різних уроках. Характер і послідовність частин у сонатно-симфонічному циклі, його основна тональність.

Ознайомлення учнів з основними особливостями сонатної форми на прикладі першої частини однієї із сонат Гайдна. Розділи сонатної форми та її відмінність від тричастинної. Теми та їх тональні співвідношення в експозиції й репризи. Деякі особливості розробки. Вияв музичного змісту сонати у процесі розбору виражальних засобів методом слухового аналізу. Характеристика форми рондо при розборі фіналу сонати; контраст тем і зіставлення тональностей. Інші можливі шляхи знайомства учнів з великими інструментальними творами.

Подальше розширення уявлень про сонатно-симфонічний цикл та сонатну форму під час вивчення творів Моцарта, Бетховена і Шуберта. Конкретне перетворення спільних закономірностей сонати і симфонії в різних музичних творах. Закріплення цих знань при подальшому вивченні сонат і симфоній зарубіжних та українських композиторів. Самостійний розбір учнями сонат і концертів, виконуваних у класі гри на інструменті.

Українська музика епохи класицизму. Вивчення духовних творів Березовського, Бортнянського, Веделя. Основні жанри духовної музики православної церкви. Хоровий концерт, Херувимська.

Створення Березовським і Бортнянським нового типу українського хорового концерту. Поєднання у ньому досягнень опери, поліфонічної майстерності XVIII ст., класичних форм інструментальної музики. Будова концертів у циклічній формі. Принцип концертування.

Загальне поняття про романтизм як новий художній напрямок мистецтва XIX століття. Вокальні та інструментальні твори малих форм у творчості Шуберта, Шопена, Мендельсона та інших композиторів-романтиків. Нові теми і музично-виражальні засоби у творах композиторів-романтиків.

Пісенна основа музики Шуберта. Поняття про вокальний цикл, його відмінність від збірника пісень на тексти різних авторів. Національні риси у творчості Шопена. Тема Батьківщини. Концертний стиль його фортепіанних творів. Прогресивна спрямованість романтизму Шумана, бунтівний дух, протест проти відсталості, обмеженості, міщанства у німецькому мистецтві. Новий жанр програмного інструментального (фортепіанного) циклу. Розвиток у творчості Шумана жанрів німецької романтичної пісні і вокального циклу. Творчість Ліста — новий етап розвитку європейського музичного романтизму. Створення ним нового жанру програмної симфонічної поеми.

Європейське музичне мистецтво кінця XIX — початку XX століть. Його складний, суперечливий характер. Виникнення нових течій — імпресіонізму, веризму, експресіонізму, неокласицизму та атональної музики і додекафонії. Знайомство учнів зі складнішими явищами музичного мистецтва на прикладі творів Дебюссі, Равеля, Пуччіні, Малера, Штрауса, Стравінського, Гіндеміта, Шонберга та інших.

Багатогранність явищ сучасної музичної культури. Абсолютна доступність музики як наслідок науково-технічного прогресу. Призначення музики “серйозної” і “легкої”, їх ознаки, відмінності у сприйнятті. Музика і мода. Значення музичного сприйняття у підготовці культурних слухачів, що володіють розвинутим художнім

смаком і вміють слухати музику вибірково. Основні події сучасного музично-громадського життя, їх висвітлення у засобах масової інформації Місце музики у міжнародній культурній співпраці.

Тема 9. Методика розбору опери

Опера як один із основних і найбільш популярних видів музичного мистецтва і провідний жанр зарубіжної та української класичної музики XIX століття. Демократична природа оперного мистецтва, доступність опери для учнів підліткового віку. Художньо-виховна і пізнавальна цінність навчальної роботи, яка проводиться при засвоєнні опери в курсі музичної літератури.

Синтетична природа опери і ставлення до її вивчення як музично-сценічного твору. Формування цілісного уявлення про класичні опери під час розбору і прослуховування окремих фрагментів музики. Послідовність навчальної роботи під час вивчення опери: короткі відомості про історію створення і постановки, визначення провідної теми і жанрового типу опери, сюжет і його літературне джерело, дійові особи і голоси виконавців, засвоєння композиційного плану (можливе його графічне зображення) і деяких театральних особливостей (“номерна” побудова й ознаки “наскрізного” розвитку музично-сценічної дії), розбір і прослуховування фрагментів музики, передбачених програмою. Зміст і побудова окремих картин, сцен і номерів; опис сценічної ситуації та використання наочних ілюстрацій під час характеристики конкретних епізодів.

Засоби музичної характеристики дійових осіб. Типи сольних номерів: арія-монолог і арія-звернення, портретна арія й аріозо, романс і пісня. Призначення й особливості ансамблевих, хорових і балетних сцен в опері. Засвоєння учнями спеціальних понять і термінів: лібрето, увертюра, інтродукція, пролог, епілог, сцена, антракт, речитатив та ін. Короткі відомості про сценічне втілення опери (функції диригента, режисера, хормейстера, балетмейстера, художника, техніків сцени тощо). Видатні співаки-актори.

Робота з клавіром (або хрестоматією) у класі і прослуховування музики у звукозапису. Відвідування театру і перегляд відеозаписів оперних спектаклів.

Тема 10. Огляд навчальних посібників та літератури про музику

Функції навчальних посібників у шкільному навчанні. Навчальні посібники як носії змісту навчання і дидактичний засіб, що сприяє його засвоєнню.

Зміст і структура підручників: текст, нотні приклади, ілюстрації, запитання і завдання, списки основних творів композиторів. Призначення підручників, їх використання у класній і домашній роботі. Навчання учнів самостійній роботі з книгою вдома: пророблення тексту — його осмислення і часткове запам'ятовування, розгляд і програвання (проспівування) нотних прикладів, запам'ятовування музики, пошуки відповідей на поставлені запитання, виконання практичних завдань.

Творче ставлення викладача до використання навчальної книги. Індивідуальний стиль викладання й необхідність роботи за єдиними навчальними посібниками.

Зміст хрестоматій з музичної літератури. Твори й окремі фрагменти з них у полегшеному перекладі для фортепіано або фортепіано і співу. Призначення хрестоматій, їх використання у класній роботі для показу музики викладачем під час її аналізу і для спостереження за музикою по нотах під час прослуховування у звукозапису. Навчання учнів розбору творів по нотах, стимулювання самостійного музикування.

Звукові навчальні посібники. Спеціальні фонохрестоматії з музичної літератури для музичних шкіл. Аудіокасети. Самостійна підготовка викладачем аудіокасет для демонстрації музики і контрольної перевірки її засвоєння, що відображають індивідуальний педагогічний досвід. Використання відеокасет для перегляду опер у позакласній роботі.

Проблеми забезпечення навчального процесу сучасними підручниками, посібниками, звуковими наочними посібниками і нотним матеріалом. Можливе вибіркове використання матеріалів з підручників та посібників, виданих у 1970–1990 роках. Потреба створення і видання підручників і посібників, хрестоматій і фонохрестоматій, які б відповідали чинній Програмі з музичної літератури.

Короткий огляд і рекомендації з використання у навчальній роботі книг про музику для школярів. Використання музичних словників, ілюстрованих альбомів, тематичних музичних календарів, щорічників пам'ятних музичних дат і подій тощо.

Читання книг, брошур і статей про музику як додатковий матеріал для знайомства учнів з явищами музичної культури, життям і творчістю композиторів, окремими музичними творами, що розширюють загальний музичний світогляд. Небезпека підміни слухання музики читанням книг про музику. Систематичний перегляд викладачем нових видань навчальної, методичної літератури і книг про музику для школярів. Участь у комплектуванні бібліотеки школи навчальними посібниками, книгами і нотами, необхідними для навчального процесу, позакласного читання й музикування.

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА З МУЗИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Всього: 216 годин
Індивідуальних: 136 годин
Самостійних: 80 годин

Організація і зміст педагогічної практики

Курс методики викладання музичної літератури — теоретичний у своїй основі. Майбутні викладачі своє знайомство з основами методики повинні підкріплювати спостереженнями за педагогічним процесом, вивченням умов, за яких ведеться виховання й навчання дітей у музичній школі, а пізніше і проведенням самостійних уроків. Цій меті служить передбачена навчальним планом педагогічна практика з музичної літератури. Її основні завдання:

- збагатити знання методики спостереженнями за педагогічним процесом;
- навчити студентів застосовувати у практичній роботі знання і навички, отримані як у курсах педагогіки і методики викладання музичної літератури, так і з усіх спеціальних дисциплін;
- допомогти студентам набути досвід практичної роботи в умовах, максимально наближених до умов майбутньої роботи в якості викладача;
- ознайомити студентів із різноманітним навчально-виховним процесом в музичній школі.

Тісно пов'язана з курсом методики викладання музичної літератури педагогічна практика повинна проводитись у двох формах — як спостереження за педагогічним процесом і як самостійне проведення уроків.

Організація практики

Педагогічна практика з музичної літератури проводиться на базі школи-студії. Вона функціонує при музичному училищі як експе-

риментальний навчальний заклад. Діяльність школи-студії регламентується навчальним планом, розробленим на основі типових навчальних планів музичних шкіл та узгодженим з навчальними планами усіх спеціалізацій музичного училища. Педагогічна практика з музичної літератури може проводитись також у музичних школах за згодою її керівництва та викладача музичної літератури.

Практику спостереження доцільно проводити паралельно з курсом методики викладання музичної літератури. Натомість практику самостійного проведення занять варто починати пізніше, коли студенти вже будуть мати достатню методичну підготовку і досвід спостереження за уроками викладачів музичної літератури школи і своїх старших товаришів, студентів четвертого курсу.

Обсяг педагогічної практики визначається як навчальним планом, так і конкретними умовами роботи

Заняття з музичної літератури в групах школи-студії повинні проводитись паралельно з уроками сольфеджіо один раз на тиждень по 45 хвилин. Розподіл практикантів по групах (класах) здійснюється залежно від числа практикантів і груп. Доцільно за кожною групою закріплювати двох практикантів на період не менше одного півріччя.

Безперервне спілкування з класом упродовж тривалого часу наближує умови практики до умов звичного педагогічного процесу в школах, дозволяє практикантам не тільки засвоїти значний навчальний матеріал з програми курсу, але й спостерігати за розвитком учнів, бачити результати своєї роботи, мати можливість корегувати її. Близьке знайомство з учнями, пізнання їхніх індивідуальних рис посилює інтерес до педагогічної роботи як до творчого процесу. Обидва практиканти повинні постійно бути присутніми на всіх заняттях. Кожен із них проводить уроки з певних тем відповідно до піврічного плану, але при цьому готується до всіх уроків.

Самостійне проведення уроків з постійною групою і спостереження за роботою товариша у цьому ж класі з наступним обговоренням кожного уроку разом з методистом дозволяє краще оволодіти навичками педагогічної роботи.

Зміст практики

Зміст занять з педагогічної практики визначається шкільною програмою курсу музичної літератури. У процесі проходження практики студенти повинні навчитися проводити уроки відповідно до методичних настанов програми і рекомендованих форм роботи, використовуючи знання, отримані в курсі методики викладання музичної літератури.

Практика спостереження в школі-студії чи музичній школі має показати студентам особливості роботи з різноманітним навчальним матеріалом у всіх класах, де проводиться викладання музичної літератури, у групах учнів різного віку.

Перед відвідуванням студійних чи шкільних груп потрібно попередньо ознайомитись зі змістом уроку за планом викладача та відповідним розділом навчального посібника. На заняттях практикантам треба уважно стежити за роботою викладача й учнів, робити записи у щоденниках. Після уроку вони повинні мати змогу задати викладачеві запитання й отримати необхідні пояснення. Кількість практикантів, які одночасно присутні на заняттях у групах школи-студії чи музичної школи, визначає методист разом з викладачем музичної літератури. Для практикантів може бути влаштований спеціальний показовий урок у групі досвідченого, кваліфікованого викладача з наступною методичною співбесідою.

Під час відвідування музичної школи практикантів треба ознайомити з виховною і позакласною роботою, з навчальною документацією — календарно-тематичними планами викладачів, класними журналами, методичними розробками, навчальними посібниками, шкільною бібліотекою, показати їм обладнання класів, зошити й письмові роботи учнів.

Присутність практикантів на заняттях їхніх товаришів у групах сектору практики та їх участь в обговоренні уроків має стати обов'язковою формою практики спостереження і враховуватись при оцінюванні роботи практиканта.

Основним видом активної практики студентів є самостійне проведення занять у школі-студії при музичному училищі. Їх зміст ви-

значається на початку вересня методистом-консультантом на весь рік на основі програми курсу музичної літератури для ДМШ і з врахуванням розкладу занять. Оскільки кількість уроків у році в групах практики школи-студії менша, ніж встановлена навчальним планом музичної школи, деякі теми програми можуть бути скорочені і навіть пропущені.

Календарно-тематичний план для кожного класу укладається методистом разом з практикантами, після чого за кожним із них з урахуванням побажань закріплюється певна група учнів і теми для проведення занять. Уся подальша робота проводиться відповідно до затвердженого плану. Упродовж року, за необхідності, можливо замінювати практикантам групи (класи) або окремі теми занять, призначати додаткові уроки.

До підготовки практикантів до проведення самостійних уроків належать: вивчення з навчальних посібників та рекомендованої літератури матеріалу, що становить зміст занять; укладання докладного календарно-тематичного плану на весь період практики з поурочним розподілом матеріалу і методичною розробкою для кожного уроку. Готуючись до уроку, практикант повинен прагнути до подолання недоліків і помилок, допущених ним на попередніх уроках і відзначених методистом.

До обов'язків практикантів належить також оцінка знань учнів. Значної уваги треба надавати своєчасному розучуванню музичних творів, які потрібно прослухати і розібрати у класі за фортепіано. Кожен самостійний урок практиканта повинен бути проконсультований методистом.

Керівництво практикою.

Облік і оцінка роботи практикантів

Керівництво практикою студентів третього і четвертого курсів музично-теоретичного відділу, як правило, здійснюється викладачем, що веде курс методики викладання музичної літератури і має досвід роботи в музичній школі. Його помічниками, методистами-

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МУЗИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Тематичний план
Денна форма навчання

№№ тем	Назва тем	Кількість годин	
		Практ.	Самост.
	Вступ	2	-
1.	Предмет і завдання курсу музичної літератури у ПСМНЗ, його зміст. Планування педагогічного процесу	6	4
2.	Організація навчального процесу. Урок музичної літератури та його особливості	6	4
3.	Формування і розвиток навичок естетичного сприйняття музики	4	4
4.	Вивчення музичних творів	4	4
5.	Особливості вивчення початкового курсу програми. Розбір малих форм інструментальних та вокальних творів	10	10
6.	Вивчення основного курсу програми	6	6
7.	Вивчення біографій композиторів	4	2
8.	Вивчення творів українських та зарубіжних композиторів. Методика розбору великих інструментальних та вокальних творів	8	8
9.	Методика розбору опери	8	8
10.	Огляд навчальних посібників та літератури про музику	4	3
11.	Проведення семінарських занять	8	8
	Резервні години	4	-
	Всього	74	61

консультантами, можуть бути й інші викладачі, які добре знають специфіку роботи в школі з музичної літератури.

До обов'язків керівника практики входить забезпечення практикантів навчальними групами, постійний контроль за ходом практики, проведення консультацій та обговорення уроків, присутність на заняттях практикантів і оцінка їх роботи, ведення відповідної документації та оформлення річного звіту з критичним аналізом виконаної роботи і пропозиціями з її покращення.

Основний зміст роботи методиста-консультанта — виховання у практикантів інтересу і творчого ставлення до педагогічної роботи в школі, почуття відповідальності за доручену справу, настирливості та цілеспрямованості в роботі, критичного ставлення до своїх недоліків, прагнення до постійного поповнення своїх знань і вдосконалення практичних навичок. Головне завдання методиста — допомогти практикантам у набутті навичок педагогічної, виховної та організаторської роботи в школі.

Керівник практики організовує облік усієї навчальної роботи практикантів: відвідування консультацій, присутність на уроках і самостійне проведення занять. У щоденнику методиста робляться записи про роботу практикантів з характеристиками їх успіхів та недоліків. Підсумкова оцінка виводиться після закінчення повного циклу практики з урахуванням усіх її форм. Ця оцінка має відобразити рівень готовності практиканта до викладання музичної літератури в школі.

Практичні навички розробки і оформлення ділової документації викладача, створення комплексу методичного забезпечення предмета "Українська та зарубіжна музична література", розробки поурочних планів уроків, різних форм звітності тощо, розробки уроків музичної літератури для екзаменаційного білету комплексного Державного іспиту "Основи педагогічної майстерності" студенти отримують під час проходження "Виробничої практики", передбаченої навчальним планом училища на другому, третьому і четвертому курсах.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МУЗИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Тематичний план
Заочна форма навчання

№№ тем	Назва тем	Кількість годин	
		Практ.	Самост.
	Вступ	1	-
1.	Предмет і завдання курсу музичної літератури у ПСМНЗ, його зміст. Планування педагогічного процесу	3	6
2.	Організація навчального процесу. Урок музичної літератури та його особливості	2	4
3.	Формування і розвиток навичок естетичного сприйняття музики	2	4
4.	Вивчення музичних творів	2	4
5.	Особливості вивчення початкового курсу програми. Розбір малих форм інструментальних та вокальних творів	4	12
6.	Вивчення основного курсу програми	4	14
7.	Вивчення біографій композиторів	4	8
8.	Вивчення творів українських та зарубіжних композиторів. Методика розбору великих інструментальних та вокальних творів	4	10
9.	Методика розбору опери	4	8
10.	Огляд навчальних посібників та літератури про музику	4	10
11.	Проведення семінарських занять	2	5
	Резервні години	4	10
	Всього	40	95

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ
ВИПУСКНОГО ІСПИТУ З ПРЕДМЕТА
“УКРАЇНСЬКА ТА ЗАРУБІЖНА МУЗИЧНІ ЛІТЕРАТУРИ”

Відповідно до Типових навчальних планів іспит із предмета “Українська та зарубіжна музичні літератури” проводиться наприкінці курсу навчання (у 6-му класі зі строком навчання 6 років та 8-му класі зі строком навчання 8 років). Основна мета іспиту — перевірити якість засвоєння набутих знань. Оцінка за іспит виставляється на підставі відповіді під час іспиту.

Іспит із предмета “Українська та зарубіжна музичні літератури” переважно проводиться у письмовій формі та складається з двох частин: музичної вікторини й анкетування. Можливе включення до іспиту усної відповіді, характеристики твору з фаху, творчої письмової роботи тощо.

Перша частина іспиту — *музична вікторина*, яка складається з фрагментів творів, що є обов’язковими для вивчення за вимогами діючої Програми. Загальний обсяг звукового матеріалу — не менше 50 музичних тем, з яких безпосередньо на іспит виноситься 12 фрагментів. Формування списку тем вікторин має проводитись таким чином, щоб зразки української музики склали не менше 40 % від загального матеріалу вікторини. Тривалість звучання музичних фрагментів вікторини — 1–2 хвилини. Час на виконання роботи — 1 академічна година. Робота повинна виконуватись учнями власноруч на проштампованому аркуші чорнилом чорного або синього кольору.

Друга частина іспиту — *анкетування*. Питання анкети стосуються основних теоретичних понять, якими повинен оперувати випускник: види мистецтва, засоби музичної виразності, музичні жанри і форми, основні музичні терміни, співацькі голоси, жанри

українського музичного фольклору, українські народні інструменти по групах, групи та інструменти класичного симфонічного оркестру, біографічні відомості та творчий спадок композитора тощо. Обсяг та зміст анкети повинен відповідати програмним вимогам і використовувати винятково матеріал тем, які передбачені Програмою для обов'язкового вивчення. Можливе часткове застосування тестової форми запитань.

Анкета для іспиту затверджується на засіданні теоретичного відділу навчального закладу. Адміністрація навчального закладу повинна забезпечити кожного випускника примірником анкети із запитаннями. Учнівська відповідь має бути написана власноруч на проштампованому аркуші чорнилом чорного або синього кольору. Час на виконання роботи — 3 академічні години.

Екзаменаційні роботи випускників — музична вікторина та анкета — перевіряються викладачем у присутності членів екзаменаційної комісії. Помилки виправляються чорнилом червоного кольору.

Для тих учнів, які мають бажання продовжити мистецьку освіту за напрямом “Теорія музики” у вищих навчальних закладах культури і мистецтв, вимоги до складання випускного іспиту необхідно орієнтувати на *Вимоги з фахових іспитів для вступників до вищих навчальних закладів I—II рівнів акредитації*, затверджені Міністерством культури України від 12 квітня 2005 року. На вступному екзамені з предмета “Музична література” абітурієнт повинен:

- виявити знання предмета “Музична література” в обсязі програми ДМШ усіх років вивчення (життєвий і творчий шлях композитора, аналіз музичних творів, визначення фрагментів музичних творів (10–15) на слух);
- виявити вміння аналізувати музичний твір, визначити образний зміст головного тематизму;
- виявити знання головних особливостей музичних творів та музичних форм, що зустрічаються у програмних творах;

- виявити знання музикознавчих термінів;
- виявити знання народнопісенної творчості (заспівати відомі народні пісні соло або у власному супроводі);
- виявити навички володіння музичним інструментом і голосом (зіграти чи заспівати головні теми творів, що аналізуються);
- виявити загальний рівень культури, знання найважливіших явищ історії суспільства, літератури, живопису.

БІБЛІОГРАФІЯ

Видання українською мовою

1. Антонович М. *Musica sacra*: Збірник статей з історії української церковної музики. — Львів, 1997.
2. Архімович Л., Гордійчук М. М. Лисенко. Життя і творчість. — К.: Музична Україна, 1992.
3. Архімович Л. Українська класична опера. — К., 1957.
4. Асєєв Ю. Джерела. Мистецтво Київської Русі. — К., 1980.
5. Барсова І. Книга про оркестр. — К., 1981.
6. Бас Л. Розповіді про композиторів. Вип. 1–5. — К., 1976–1980.
7. Батицький М. Музична мозаїка. — К., 1990.
8. Батицький М. Як ти знаєш музику? — К., 1988.
9. Бенч-Шокало О. Український хоровий спів: актуалізація української звичаєвої традиції: Навчальний посібник. — К., 2002.
10. Бережна Т. Музичні оповідки. Ч. 1. — Донецьк, 2008.
11. Бодак Я. Зарубіжна музична література: Програма-конспект для державних початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів. — К., 2001.
12. Борисевич Ж., Ведищева Т., Хрустальова Н., Яковчук Н. Українська музична література. Світова музична література: Розгорнутий тематичний план для початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів. — К., 2003.
13. Букреєва Г. Цікава музика. Музично-дидактичні ігри. 5–8 класи: Навчальний посібник для учнів основної школи. — Тернопіль, 2005.
14. Булат Т. Яків Степовий. — К., 1980.
15. Василенко К. Український танець: Підручник. — К., 1997.
16. Воронай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис у 2-х томах. — К., 1990.
17. Герасимова-Персидська Н. Музика тиші (про композитора В. Сильвестрова) // *Art-line*. — 1997. — № 9. — С. 22–23.
18. Герасимова-Персидська Н. Хоровий концерт на Україні в XVII — XVIII ст. — К., 1978.
19. Гордійчук М. Леся Дичко. — К., 1978.
20. Гордійчук М. Микола Леонтович. — К.: Музична Україна, 1972.
21. Гордійчук М. Калачевський. — К., 1954.
22. Горюхіна Н. Еволюція періоду. — К.: Музична Україна, 1975.
23. Гриневецький І. А. К. Вахнянин. — К., 1961.
24. Грица С. Мелос української народної епіки. — К., 1979.
25. Гукова В. Світова музична література. Навчальний посібник для ДМШ. 1 рік навчання. — К., 2006.
26. Гумінська О. Уроки музики в загальноосвітній школі: Методичний посібник. — Тернопіль, 2005.
27. Дієзи в ключі: Оповідання про музику / Упоряд. та вступна стаття В. Лянова. — К.: Музична Україна, 1969.
28. Довженко В. Нариси з історії української радянської музики у 2-х томах. Т. 1. — К., 1957; Т. 2. — К., 1967.
29. Д. Шостакович і Україна: матеріали круглого столу, присвяченого 90-річчю від дня народження Д. Шостаковича / Ред.-упор. М. Копиця. — К., 1997.
30. Закувала зозуленька: Антологія української народної поетичної творчості: Для старшого шкільного віку. — К.: Веселка, 1998.
31. Збірка нормативних документів та методичних рекомендацій з питань організації адміністративно-господарської діяльності та навчально-виховного процесу початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів системи Міністерства культури України. Ч. 1. — Вип. 4-й. — Сімферополь, 2006.
32. Зінич О. Українська музична література: Програма для ДМШ (проект). — К., 1993.
33. Зінкевич О. Муза молода? Молода муза? // *Сучасність*. — 1995. — № 9. — С. 148–152.

БІБЛІОГРАФІЯ

Видання українською мовою

1. Антонович М. *Musica sacra*: Збірник статей з історії української церковної музики. — Львів, 1997.
2. Архімович Л., Гордійчук М. М. Лисенко. Життя і творчість. — К. : Музична Україна, 1992.
3. Архімович Л. Українська класична опера. — К., 1957.
4. Асєєв Ю. Джерела. Мистецтво Київської Русі. — К., 1980.
5. Барсова І. Книга про оркестр. — К., 1981.
6. Бас Л. Розповіді про композиторів. Вип. 1–5. — К., 1976–1980.
7. Батицький М. Музична мозаїка. — К., 1990.
8. Батицький М. Як ти знаєш музику? — К., 1988.
9. Бенч-Шокало О. Український хорівий спів: актуалізація української звичаєвої традиції: Навчальний посібник. — К., 2002.
10. Бережна Т. Музичні оповідки. Ч. 1. — Донецьк, 2008.
11. Бодак Я. Зарубіжна музична література: Програма-конспект для державних початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів. — К., 2001.
12. Борисевич Ж., Ведищева Т., Хрустальова Н., Яковчук Н. Українська музична література. Світова музична література: Розгорнутий тематичний план для початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів. — К., 2003.
13. Букреева Г. Цікава музика. Музично-дидактичні ігри. 5–8 класи: Навчальний посібник для учнів основної школи. — Тернопіль, 2005.
14. Булат Т. Яків Степовий. — К., 1980.
15. Василенко К. Український танець: Підручник. — К., 1997.
16. Воронай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис у 2-х томах. — К., 1990.
17. Герасимова-Персидська Н. Музика тиші (про композитора В. Сильвестрова) // *Art-line*. — 1997. — № 9. — С. 22–23.
18. Герасимова-Персидська Н. Хоровий концерт на Україні в XVII — XVIII ст. — К., 1978.
19. Гордійчук М. Леся Дичко. — К., 1978.
20. Гордійчук М. Микола Леонтович. — К. : Музична Україна, 1972.
21. Гордійчук М. Калачевський. — К., 1954.
22. Горюхіна Н. Еволюція періоду. — К. : Музична Україна, 1975.
23. Гриневецький І. А. К. Вахнянин. — К., 1961.
24. Грица С. Мелос української народної епіки. — К., 1979.
25. Гукова В. Світова музична література. Навчальний посібник для ДМШ. 1 рік навчання. — К., 2006.
26. Гумінська О. Уроки музики в загальноосвітній школі: Методичний посібник. — Тернопіль, 2005.
27. *Дієзи в ключі*: Оповідання про музику / Упоряд. та вступна стаття В. Лянова. — К. : Музична Україна, 1969.
28. Довженко В. Нариси з історії української радянської музики у 2-х томах. Т. 1. — К., 1957; Т. 2. — К., 1967.
29. Д. Шостакович і Україна: матеріали круглого столу, присвяченого 90-річчю від дня народження Д. Шостаковича / Ред.-упор. М. Копиця. — К., 1997.
30. Закувала зозуленька: Антологія української народної поетичної творчості: Для старшого шкільного віку. — К. : Веселка, 1998.
31. Збірка нормативних документів та методичних рекомендацій з питань організації адміністративно-господарської діяльності та навчально-виховного процесу початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів системи Міністерства культури України. Ч. 1. — Вип. 4-й. — Сімферополь, 2006.
32. Зінич О. Українська музична література: Програма для ДМШ (проект). — К., 1993.
33. Зінкевич О. Муза молода? Молода муза? // *Сучасність*. — 1995. — № 9. — С. 148–152.

34. Іваницький А. Українська народна музична творчість: Посібник. — К. : Музична Україна, 1990.
35. Іваницький А. Хрестоматія з українського музичного фольклору (з поясненнями та коментарями): Навчальний посібник для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I—IV рівнів акредитації. — Вінниця : Нова книга, 2008.
36. Іванов Н. Оркестр українських народних інструментів. — К., 1981.
37. Іванова І., Куколь Г., Черкашина М. Історія опери: Західна Європа. XVII — XIX століття: Навчальний посібник. — К. : Заповіт, 1998.
38. Іванова І., Мізітова А., Некрасова Н. Класична музична література XVII — першої половини XIX ст.: Навч. посібник. — К., 2003.
39. Історія української дожовтневої музики / Заг. Ред. та упор. О. Шреер-Ткаченко. — К., 1969.
40. Історія української музики в 6-ти томах. Т.1. — К., 1989; Т.2,3. — К., 1990; Т.4. — К., 2004.
41. Історія української радянської музики. — К. : Музична Україна, 1990.
42. Кабалецький Д. Як розповідати дітям про музику? — К., 1982.
43. Калинова сопілка: Антологія української народної прозаїчної творчості: Для старшого шкільного віку. — К. : Веселка, 1998.
44. Кияновська Л. Українська музична культура. Навчальний посібник для ВНЗ I—II р. а. — К., 2002.
45. Кияновська Л. Мирослав Скорик: творчий портрет композитора в дзеркалі епохи. — Львів : Сполом, 1998.
46. Кияновська Л. Сильова еволюція галицької музичної культури XIX — XX ст. — Тернопіль: СМП Астон, 2000.
47. Колесса Ф. Українська усна словесність. — Львів, 1938.
48. Колесса Ф. Мелодії українських народних дум. — К., 1969.
49. Колесса Ф. Шкільний співаник. — К., 1993.
50. Корній Л. Історія української музики. Ч. I.: Від найдавніших часів до середини XVIII ст. — К.-Х.-Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 1996.
51. Корній Л. Історія української музики. Ч. II.: Друга половина XVIII ст. — К.-Х.-Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 1998.
52. Корній Л. Історія української музики. Ч. III.: XIX ст. — К.-Х.-Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 2001.
53. Косенко В.: Погляд з 90-х років (до 100-річного ювілею) / Редактор-упорядник К. Шамаєва. — К., 1997.
54. Кузик В. Ставимо крапку над "і" // Музика. — 1996. — № 3. — С. 21–23.
55. Лісецький С. Кирило Стеценко. — К., 1974.
56. Лісецький С. Програма з української музичної літератури для ДМШ. — К., 1989.
57. Лісецький С. Українська музична література. Учбовий посібник для 4–5 класів ДМШ. — К., 1991.
58. Лісецький С. Українська музична література. Навчальний посібник для 6 класу ДМШ. Вид 2-ге. — Вінниця : Нова книга, 2005.
59. Лісецький С. Українська музична література. Учбовий посібник для 7 класу ДМШ. — К., 1993.
60. Лобова О. Уроки музики у 2 (1) класі початкової школи: Посібник для вчителя. — К., 1998.
61. Методика викладання музично-теоретичних і музично-історичних предметів (музична школа — училище — консерваторія): Збірник статей / Упорядник В. Самохвалов. — К. : Музична Україна, 1983.
62. Музична література в таблицях і схемах: Дидактичний матеріал для учнів ДМШ (I—IV рік навчання) / Упор. В. Гукова, М. Іванова. — К., 2005.
63. Музична література в тестових завданнях та кросвордах. I рік навчання / Упоряд. О. Романенко. — К., 2001, 2006.

64. *Музичні ігри як засіб творчого розвитку дітей дошкільного віку: Методичний посібник / Укл. А. Курчивенко.* — К., 2006.
65. *Музичний фольклор з Полісся у записах Ф. Колесси та К. Мошинського.* — К., 1995.
66. *Муха А. Композитори України та української діаспори: Довідник.* — К. : Музична Україна, 2004.
67. *Назустріч дітям: Методичні пошуки викладачів музично-теоретичного відділу Дніпропетровської ДМШ № 6.* — Дніпропетровськ, 2006.
68. *Островський В., Сидір М. Вчимося музики. 1–8 класи. Посібники-зошити.* — Тернопіль, 2004, 2005.
69. *Очаковська Ю.? Смаглій Г. Музыка: Методичні розробки уроків для 2 класу середньої загальноосвітньої школи.* — Харків, 2002.
70. *Павлишин С. Василь Барвінський.* — К. : Музична Україна, 1990.
71. *Павлишин С. Музыка ХХ століття.* — Львів, 2005.
72. *Пархоменко Л. Петро Ніщинський.* — К., 1989.
73. *Побережна Г., Щериця Т. Загальна теорія музики: Підручник.* К. : Вища школа, 2004.
74. *Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2-х томах. Вид. 2-ге.* К. : Наукова думка, 1993.
75. *Поплавська Ю. Методика навчання музичної грамоти в початковій школі: Навчально-методичний посібник.* — Вид. 3-тє, змінєне та доповненє. — Вінниця : Нова книга, 2007.
76. *Розповіді про композиторів. Вип. 1: Бах. Гендель. Вівальді. Д. Скарлатті. Березовський. Бортнянський / Упор. Я. Якуб'як.* — К., 1994.
77. *Розповіді про музику. Вип. 1–7-й.* — К., 1975–1987.
78. *Ростовський О. Методика викладання музики в основній школі: Навч.-метод. посібник.* — Тернопіль, 2001.
79. *Ростовський О. Методика викладання музики в початковій школі: Навч.-метод. посібник.* — Тернопіль, 2001.

80. *Самохвалов В. Борис Лятошинський.* — К., 1981.
81. *Скुरатівський В. Святвечір. У 2-х книгах.* — К., 1994.
82. *Смець В. Кобза та кобзарі.* — К., 1993.
83. *Смоляк О. Українське народознавство. 1 клас: Посібник для вчителя.* — Тернопіль, 1997.
84. *Степанченко Г. Яків Степовий.* — К., 1974.
85. *Стецюк Р. Віктор Косенко.* — К., 1974.
86. *Субтельний О. Україна. Історія.* — К., 1991.
87. *Твій друг — музика: Книга для юнацтва / Автор-упоряд. К. Черпухова.* — К., 1980.
88. *Твій друг — музика: Календар для юнацтва на 1982 рік / Автор-упоряд. К. Черпухова.* — К., 1981.
89. *Терещенко Н., Терещенко О. Стародавні пісні степової України та Східного Поділля.* — Кіровоград, 1998.
90. *Українська музична спадщина: Статті. Матеріали. Документи. Вип. 1.* — К., 1989.
91. *Українська та зарубіжна музичні літератури. Програма для музичної школи, музичного відділення початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу (школи естетичного виховання).* — Державний методичний центр навчальних закладів культури і мистецтв України. — К., 2008.
92. *Українське музикознавство. Вип. 27.* — К., 1992 (присвяченє творчості М. Лисєнка).
93. *Український музичний архів. Документи і матеріали з історії української музичної культури. Вип.1.* — К., 1996, Вип. 2. — К., 1999.
94. *Українські народні пісні в записах Олександра Потебні.* — К., 1988.
95. *Українські народні пісні в записах Софії Тобілевич.* — К., 1982.
96. *Українські народні танці / Упоряд., вступ. стаття А. Гумєнюк.* — К. : Наукова думка, 1965.
97. *Хрестоматія української дожовтневої музики. Ч.1.* — К., 1974.

98. *Хрестоматія української дожовтневої музики*. Ч.2. — К., 1976.
99. *Хронокурт Н.* Музыка як мова звуків. Шлях до нового розуміння музики. — Суми: Собор, 2002.
100. *Шамаєва К.* Митці. Освіта. Час: 3 архівних джерел. — Житомир, 2005.
101. *Швачко Т.* Світова музична література. Вип. 1-й. — К., 1998.
102. *Шреєр-Ткаченко О.* Григорій Сковорода — музикант. — К., 1972.
103. *Шреєр-Ткаченко О.* Історія української музики. Ч. 1. — К., 1980.
104. *Юцевич Ю.* Музыка: Словник-довідник. — Тернопіль, 2003.
105. *Якубяк Я.* Микола Лисенко і Станіслав Людкевич: Монографія. — Львів: ДВЦ НТШ, 2003.

Видання російською мовою

1. *Аверьянова О.* Отечественная музыкальная литература XX века. Учебник для ДМШ. 4-й год обучения. — М., 2006.
2. *Акимова Л.* Музыкальная литература: Дидактические материалы. Вып. I—IV. — М., 2002.
3. *Асафьев Б.* Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. — Л., 1974.
4. *Асафьев Б.* Музыкальная форма как процесс. — М.: Музыка, 1979.
5. *Асафьев Б.* Путеводитель по концертам: Словарь. — М.: Советский композитор, 1978.
6. *Асафьев Б.* Симфонические этюды. — Л.: Музыка, 1970.
7. *Ауэрбах Л.* Рассказы о вальсе. — М., 1980.
8. *Бейдер Т., Венгрова Т., Критская Е. и др.* Музыка в 4–7 классах: Методическое пособие для учителя. — М., 1986.
9. *Бернштейн Л.* Концерты для молодежи. — М., 1991.
10. *Бернштейн Л.* Музыка — всем. — М., 1078.

11. *Блинова М.* Некоторые вопросы музыкального воспитания школьников в свете учения о высшей нервной деятельности. — М.-Л., 1964.
12. *Боффи Г.* Большая энциклопедия музыки. — М., 2006.
13. *Брянцева В.* Мифы Древней Греции и музыка. — М., 1988.
14. *Васина-Гроссман В.* Музыка и поэтическое слово. Ч.1. — М.: Музыка, 1972; Ч. 2–3. — М.: Музыка, 1978.
15. *Васина-Гроссман В.* Первая книжка о музыке. Изд. 5-е. — М.: Музыка, 1988.
16. *Вендрова Т.* Музыка в школе и интонационное учение Асафьева // Советская Музыка. — 1980. — № 6. — С. 87–89.
17. *Вендрова Т.* Художественно-педагогический анализ на уроке музыки // Музыка в школе. — 1989. — № 3. — С. 10–15.
18. *Ветлугина Н.* Музыкальный букварь. — М.: Музыка, 1989.
19. *Выготский Л.* Психология искусства. — М., 1987.
20. *Владимиров В., Лагутин А.* Музыкальная литература: Учебник для 4 класса ДМШ. — М., 1986.
21. *Волишебная музыка.* Сказки о музыке и мастерах музыкантах / Сост. А. Стельмашенко. — К., 1989.
22. *Галацкая В.* Музыкальная литература зарубежных стран: Учебное пособие. Вып. 1-й. — М., 1985.; Вып. 3-й. — М., 1989.
23. *Гейлиг М.* Очерки по методике преподавания музыкальной литературы. — М.: Музыка, 1966.
24. *Гивенталь И., Шукина-Гингольд Л.* Музыкальная литература: Учебное пособие. Вып. 1-й. — М., 1984; Вып. 2-й. — М., 1986.
25. *Гольденберг М.* Яворский и музыкальное воспитание детей // Б. Яворский. Статьи, воспоминания, переписка / Ред.-сост. И. Рабинович. — М., 1972.
26. *Горюхина Н.* Эволюция сонатной формы. — Изд. 2-е. — К.: Музична Україна, 1973.
27. *Готсдинер А.* Дидактические основы музыкального развития учащихся // Вопросы музыкальной педагогики. Вып. 3. — М., 1980.

28. Гродзенская Н. Школьники слушают музыку. — М., 1969.
29. Дмитриева Н., Акимова Л. Античное искусство. — М., 1988.
30. Друскин М. История зарубежной музыки: Учебник. Вып. 2-й. — М., 1979.
31. Еременко К. Музыка от ледникового периода до века электроники. В 2-х книгах. — М.: Советский композитор, 1991.
32. Зильберквит М. Мир музыки: Очерк. — М., 1988.
33. Зинькевич Е. Динамика обновления: Украинская симфония на современном этапе в свете диалектики традиции и новаторства (1970-е — нач. 80-х гг.). — К.: Музична Україна, 1986.
34. Зинькевич Е. Метафоры музыкального постмодерна // Искусство XX века: уходящая эпоха? — Н. Новгород, 1997. — С. 259–271.
35. Зинькевич Е. Пение мира о самом себе (о композиторе В. Сильвестрове) // Art-line. — 1997. — № 9. — С. 24–26.
36. Зорина Л. Слово учителя в учебном процессе. — М., 1984.
37. Иофис Б. Музыкальная литература. Примерная программа и методические рекомендации. Для ДМШ и музыкальных отделений ДШИ. — М., 2004.
38. История русской музыки. В 10 томах. — М., 1983–2007.
39. Кабалецкий Д. Про трёх китов и про многое другое. — М.: Детская литература, 1972.
40. Как преподавать музыкальную литературу: Сб. статей. — М., 2007.
41. Калинина Г. Игры на уроках музыкальной литературы. Вып. 1–3. — М., 2003, 2004, 2006.
42. Калинина Г. Музыкальная литература. Тесты. Вып. 1–3. — М., 1999–2006.
43. Калинина Г., Егорова Л. Музыкальная литература. Тесты. Вып. 4. — М., 2005.
44. Касл К. Балет // Детская энциклопедия. — М., 2001.
45. Кауфман Л. О популярных украинских народных песнях и их авторах. — М., 1973.

46. Кац Б. Времена — люди — музыка: Документальные повести о музыке и музыкантах. — Л., 1988.
47. Кленов А. Там, где музыка живет. — М., 1985.
48. Книга о музыке: Популярные очерки / Сост. Г. Головинский, М. Ройтерштейн. — М., 1988.
49. Когоутек Ц. Техника композиции XX века. — М.: Музыка, 1976.
50. Конен В. История зарубежной музыки: Учебник. Вып. 3. — М., 1981.
51. Конен В. Рождение джаза. — 2-е изд. — М.: Советский композитор, 1990.
52. Лагутин А. Подготовка учащихся к педагогической работе по музыкальной литературе // Вопросы музыкальной педагогики. Вып. 3. — М., 1981.
53. Лагутин А. Примерная программа и методические рекомендации по учебной дисциплине “Музыкальная литература” для ДМШ и музыкальных отделений ДШИ. — М., 2002.
54. Лагутин А. Методика преподавания музыкальной литературы в детской музыкальной школе. — М., 1982.
55. Левик Б. Музыкальная литература зарубежных стран: Учебное пособие. Вып. 2, 4, 5. — М., 1980, 1982.
56. Лернер И. Дидактическая система методов обучения. — М., 1981.
57. Лернер И. Процесс обучения и его закономерности. М., 1980.
58. Ливанова Т. История западноевропейской музыки до 1789 года: Учебник. В 2-х кн. Кн. 1: От античности к XVIII веку. Кн. 2: XVIII век. — М., 1986, 1982.
59. Лисичкина О. Мировая художественная культура: Древний мир. Средние века. Возрождение. — М., 2004–2005.
60. Лисянская Е. Методические рекомендации по преподаванию музыкальной литературы. — М., 1990.
61. Лисянская Е. Музыкальная литература: Методическое пособие. — М., 2201.

62. Мелик-Пашаев А. Педагогика искусства и творческие способности. — М., 1981.
63. Михеева Л. Музыкальный словарь в рассказах. — М., 1988.
64. Михеева Л., Розова Т. В мире оперы. — Л., 1989.
65. Могилевская С. У лиры семь струн. — М., 1981.
66. Музыка XX века: Очерки в 2-х частях, 5-ти книгах. — М.: Музыка, 1976–1987.
67. Музыкальная энциклопедия в 6-ти томах. — М.: Советская энциклопедия, 1973–1982.
68. Музыкальные жанры / Общая ред. Т. Поповой. — М., 1968.
69. Нейгауз Г. Об искусстве фортепианной игры. — М., 1982.
70. Нестьев И. Как понимать музыку. — М., 1962.
71. Никитин Б. Чайковский. Старое и новое. — М.: Знание, 1990.
72. Ольшанникова А. Эмоции и воспитание. — М., 1985.
73. Осовицкая З., Казаринова А. В мире музыки: Учебное пособие по музыкальной литературе для преподавателей ДМШ. 1-й год обучения. — М. — СПб., 1997.
74. Островская Я., Фролова Л. Музыкальная литература в определениях и нотных примерах: 1-й год обучения. Учебное пособие для ДМШ. — СПб., 1998.
75. Островская Я., Фролова Л., Цес Н. Рабочая тетрадь по музыкальной литературе: 1-й год обучения. — СПб., 1999.
76. Островская Я., Фролова Л., Цес Н. Рабочая тетрадь по музыкальной литературе зарубежных стран: Учебное пособие для ДМШ. — СПб., 2004.
77. Павлишин С. Валентин Сильвестров. — К., 1989.
78. Панова Н. Зарубежная музыкальная литература. Рабочая тетрадь для 5 класса ДМШ. — М., 2002.
79. Панова Н. Русская музыкальная литература. Рабочая тетрадь для 6–7 классов ДМШ. Ч.1–2. — М., 2004, 2005.
80. Первозванская Т. Мир музыки. Полный курс теоретических дисциплин. — СПб., 2004–2006.
81. Петрушин В. Музыкальная психология. — М., 1997.
82. Португалов К. Серьёзная музыка в школе. — М., 1980.
83. Программа по слушанию музыки для ДМШ/ДШМ УМЦ. — СПб., 2007.
84. Прохорова И. Музыкальная литература зарубежных стран. Учебник для 5 класса ДМШ. — М., 1990.
85. Прохорова И., Скудина Г. Советская музыкальная литература. Учебник для 7 класса ДМШ. — М., 1984.
86. Рязанкина Т. “Князь Игорь” — опера А. Бородина. — М., 1975.
87. Руднев В. Словарь культуры XX века: Ключевые понятия и тексты. — М.: Аграф, 1997.
88. Русская музыка в школе: Методические очерки. — М., 1998.
89. Рыцарева М. Композитор Бортнянский. — Л., 1979.
90. Рыцарева М. Композитор Березовский. — Л., 1983.
91. Савенко С. Заметки о поэтике современной музыки // Современное искусство музыкальной композиции: Сб. трудов. — Вып. 79. — М., 1985. — С. 5–16.
92. Сказка в творчестве Н. А. Римского-Корсакова. — М., 1987.
93. Скудина Г. Рассказы об Иоганне Себастьяне Бахе. — М., 1988.
94. Смирнова Э. Русская музыкальная литература. Учебник для 6 класса ДМШ. — М., 1989.
95. Смолина Е. Современный урок музыки: творческие приёмы и задания. — Ярославль, 2006.
96. Слово о музыке: Рус. композиторы XIX в.: Хрестоматия / Сост. В. Григорович, З. Андреева. — 2-е изд. — Л.: Музыка, 1989.
97. Стасов В. Избранные сочинения. В 3-х томах. — М.: Искусство, 1970.
98. Столпянский В. Музыка и музицирование в старом Петербурге / Комментарий А. Розонова. — 2-е изд. — Л.: Музыка, 1989.
99. Сухомлинский В. Сто советов учителю. — К.: Радянська школа, 1984.
100. Тарасов Л. Волшебство оперы. Очерки. — Л., 1979.

101. Теплов Б. Избранные труды в двух томах. Том 1. — М., 1985.
102. Тихонова А. Возрождение и барокко: Пособие для ДМШ и ДШМ. — М., 2003.
103. Токарская М. Развитие активности музыкального сознания: на примере предмета “Музыкальная литература” в ДМШ.: Автореферат диссертации кандидата искусствоведения. — М., 1996.
104. Третьякова Л. Русская музыка XIX века. — М., 1976.
105. Третьякова Л. Страницы русской музыки (Русская классическая музыка на рубеже XIX — XX вв.). — М., 1979.
106. Фейгин Э. О профессии преподавателя музыкальной школы. — М., 1971.
107. Фролов А. Музыкальная литература: Учебник для 3–4 классов ДМШ (в 2-х кн.). — СПб., 2005.
108. Халабузарь П., Попов В., Добровольская П. Методика музыкального воспитания. — М.: Музыка, 1990.
109. Хитц К. Петер в стране музыкальных инструментов. — М., 1989.
110. Холопова В., Бойцова Н., Акишина Е. Музыкальное содержание. Методическое пособие для педагогов ДМШ и ДШМ. — М., 2005.
111. Царёва Н. Слушание музыки. Методическое пособие. — М., 2002.
112. Царёва Н. Уроки госпожи Мелодии. Учебник для ДМШ по предмету “Слушание музыки”. 1–3 классы. — М., 2002.
113. Цейтлин Е. Урок музыки — урок общения // Советская музыка, 1984, № 2.
114. Цуккерман В. Музыкальные жанры и основы музыкальных форм. — М.: Музыка, 1964.
115. Чекан Ю. Абсурд — смысл — абсурд // Art-line. — 1997. — № 2. — С. 16–17.
116. Энциклопедический словарь юного музыканта. — М., 1985.